

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ЗАМОРСЬКА Любов Ігорівна

УДК 340.130

**ПРАВОВА НОРМАТИВНІСТЬ В УМОВАХ
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
ОБОРОТОВ Юрій Миколайович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри теорії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
Заслужений діяч науки і техніки України
СТЕЦЕНКО Семен Григорович
перший заступник начальника Інституту
кримінально-виконавчої служби з навчально-
методичної роботи;

доктор юридичних наук, професор
ЛУЦЬ Людмила Андріївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
теорії та філософії права;

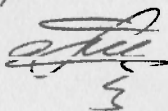
доктор юридичних наук, професор
АТОЯН Ольга Миколаївна,
Маріупольський державний університет,
професор кафедри конституційного,
адміністративного і міжнародного права

Захист відбудеться 11 жовтня 2014 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «5» вересня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується глибокими системними змінами, яких спрямовано на охоплення усіх сфер соціального життя, у тому числі і правової. Під впливом глобалізаційних процесів здійснюється трансформація існуючих правових явищ, поява нових, а тому виникає нагальна потреба у їх дослідженні, переосмисленні понять і конструкцій, які не відповідають сучасним потребам та реаліям.

Результатом глобалізаційних процесів стали виникнення та подальший розвиток специфічних інституційних утворень, які характеризують соціально-правові явища як складні структурні утворення. елементи яких взаємодіють не тільки між собою, але й з іншими такими ж системами. Таким же складним соціальним утворенням, що має власні особливості, елементи якого взаємодіють між собою, утворюючи певний механізм, і є право. Традиційно право визначається у нормативах і постає як сукупність нормативних приписів як усталених стандартів можливої, необхідної і забороненої поведінки учасників суспільних відносин. У такій ситуації вихідне поняття права ніби є «відірваним» від інших правових явищ і процесів, сприймається більш абстрактно, що, відповідно, негативно впливає на подальший розвиток вітчизняної юриспруденції. Тому особливу увагу слід звернути на дослідження категорії правової нормативності, яка являє собою закономірність розвитку та функціонування усіх без винятку правових явищ і процесів, що мають вираження в уніфікації соціальних зв'язків під впливом суспільних потреб та природно-правової необхідності.

В юридичній науці радянського періоду, як і в теперішній час, проблеми правової нормативності розглядалися у комплексі з іншими питаннями або як проміжна ланка при дослідженні проблем юридичної сутності та практики.

На теперішній час феномен правової нормативності досліджується з традиційних позицій. Ті існуючі праці, де порушується питання правової нормативності, було написано, починаючи із середини минулого століття. і торкалися вони переважно змісту нормативності тогочасного права як його властивості, при цьому не виокремлюючи концепту правової нормативності як правового явища. Сучасні наукові напрацювання не вирізняються розмаїттям методології, при цьому недостатньою мірою враховується досвід зарубіжних теоретиків-правознавців.

При розгляді питання правової нормативності, особливої уваги приділено трансформаційним процесам, що тривають у сучасному українському суспільстві. Тому, зважаючи на іманентність правової нормативності самому праву, нагальним є питання дослідження особливостей її вираження в умовах перехідного суспільства.

На теперішній час відсутність концептуальних наукових розробок, які містили би завершений аналіз цього правового феномену в системі вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції, негативно впливає на розуміння змісту права як соціального явища та його складну нормативну структуру.

Окремі аспекти прояву соціальної нормативності, а також системний підхід до розуміння нормативності, спеціально досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як: І.В. Блumberг, М.І. Бобнева, А.Б. Венгеров, Б.П. Ганьба, О.І. Жорнова, Л.І. Каск, М.Н. Кулажніков, Е.Г. Ліпатов, Є.А. Лукашева, О.Г. Магдич, А.В. Мохонько, Л.О. Мурашко, В.І. Ніжнічек, В.С. Нерсисянц, Є.М. Пеньков, О.В. Петришин, В.Д. Плахов, С.В. Поросенков, О.П. Проценко, А.А. Ручка, О.Г. Ставицька, М.І. Сушинський, Т.І. Татархонич, Л.Б. Тіунова та ін.

Проблема дослідження феномену права та іманентних йому властивостей, у контексті саме правової нормативності та її взаємозв'язку з іншими рисами права, а також роль та зміст системи права та її структурних елементів як нормативного вираження сучасного права є досить актуальними особливо на теперішній час. Тому особливий інтерес викликають напрацювання таких учених, як: С.С. Алексєєв, О.М. Атоян, М.І. Байтін, О.М. Балинська, Є.О. Біржаков, Х.Н. Бехруз, Ж.-Л. Бержель, С.Д. Гусарєв, Л.І. Дембо, Ю.М. Дмитрієнко, В.В. Дудченко, О.В. Зайчук, О.С. Іоффе, Р.О. Кабальський, М.С. Кельман, А.А. Козловський, Н.М. Крестовська, Є.А. Кірімов, А.Ф. Крижановський, В.Н. Кудрявцев, Г.П. Курдюк, Р.З. Лівшиць, Л.А. Луць, А.В. Малько, Г.В. Мальцев, М.В. Мамченко, М.І. Мірошніченко, О.Г. Мурашин, Ю.М. Оборотов, Н.М. Оніщенко, Н.І. Палієнко, М.Н. Пархоменко, Д.Є. Петров, В.П. Плавич, І.А. Полонка, С.П. Погребняк, Р.А. Познер, П.М. Рабінович, А.С. Романов, О.Ф. Скакун, Ю.А. Тихомиров, В.Н. Хропанюк, М.В. Цвік та ін.

Вагоме значення має ціннісно-нормативна характеристика сучасного права, представлена в роботах А.К. Абішева, В.П. Горбатенка, К.В. Горобця, А.А. Івіна, А.Г. Карася, О.Л. Львова, А.О. Фальковського, М.М. Цимбалюка та ін.

Всебічний аналіз правової природи і прояву правової нормативності в різних галузях сучасного публічного і приватного права України міститься у працях таких науковців, як: В.Б. Авер'янов, П.П. Богущкий, Ю.Ю. Івчук, О.І. Жолнович, А.Р. Крусян, О.О. Майданик, Р.А. Майданик, Р.С. Мельник, О.В. Нікольська, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, З.В. Ромовська, І.Є. Словська, О.В. Совгиря, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, В.О. Туляков, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фришкий, П.Л. Фріс, Є.О. Харитонов, В.М. Шаповал, Я.М. Шевченко, Г.І. Чанишева та ін.

Нормативну та емпіричну основу дослідження становлять правові джерела вітчизняного і зарубіжного права, міжнародні правові документи, чинне законодавство України та матеріали інтернет-ресурсів. Всі указані джерела є науково-теоретичним базисом комплексної, системної розробки

обраного напрямку дослідження. Однак, існуючі на теперішній час дисертаційні роботи містять фрагментарну інформацію про окремі прояви правової нормативності як властивості ознаки сучасного українського права. Крім того, автори аналізують феномен правової нормативності виключно з філософської точки зору, або зводять розуміння цього поняття до сукупності правових норм чи нормативного вираження правил поведінки, хоча, безперечно, такий підхід є занадто вузьким розумінням проблеми нормативності права з погляду сьогодення, враховуючи тенденції розвитку наукового пізнання у сфері загальнотеоретичної юриспруденції.

Тому, розробка концепції правової нормативності та подальші теоретичні напрацювання з проблематики прояву правової нормативності лише збагатять доктрину української загальнотеоретичної юриспруденції новими даними і пропозиціями щодо інституційного розвитку феномену права як соціонормативного явища.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках плану наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції та новачі у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970). Дисертація виконана як розділ науково-дослідної роботи кафедри теорії держави і права за темою «Наступність та оновлення як тенденції розвитку держави і права сучасної України».

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка концепції правової нормативності та здійснення загальнотеоретичного дослідження інституційності правової нормативності, встановлення її зв'язку з іншими правовими явищами, визначення ролі правової нормативності у галузях сучасного українського права.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі задачі:

- розробити концепцію правової нормативності;
- визначити вплив природно-правового розвитку суспільства на формування соціального нормогенезу;
- з'ясувати взаємозв'язок соціальної норми та нормативності;
- виявити основні ознаки соціальної нормативності;
- охарактеризувати право як феномен вираження соціальної нормативності;
- встановити значення системного підходу для розуміння правової нормативності;
- визначити й охарактеризувати основні властивості сучасного права;
- з'ясувати зміст правової нормативності як особливої властивості сучасного права;
- з'ясувати співвідношення формальної визначеності та правової нормативності;
- аргументувати взаємозалежність системності права та правової нормативності як фундаментальних характеристик права;

визначити сутність та роль позитивізму в утвердженні правової нормативності;

з'ясувати сутність нормативності в радянському праворозумінні;

виявити особливості правової нормативності як соціально-правового явища, які відрізняють її від інших видів соціальної нормативності;

з'ясувати вплив соціального регулювання на сутнісний зміст правової нормативності;

висвітлити особливості системи права та її взаємозв'язок з правовою нормативністю;

визначити специфіку галузі права як вираження правової нормативності;

надати наукову характеристику інституту права як вираження правової нормативності;

установити особливості норми права як базису існування правової нормативності;

обґрунтувати виокремлення в самостійний науковий напрямок нормологію права;

виявити сутність цінності сучасного права та її проявів;

відслідкувати особливості громадянського суспільства та його ролі у забезпеченні єдності цінності та правової нормативності;

з'ясувати особливості ціннісно-нормативного прояву феномену сучасного права;

визначити специфіку оціночних понять у правовій нормативності;

надати змістовну характеристику нормативності українського права та проаналізувати шляхи її розвитку;

визначити прояв правової нормативності у конституційному праві України;

встановити прояви правової нормативності у цивільному праві України;

з'ясувати зміст прояву правової нормативності у кримінальному праві України;

охарактеризувати правову нормативність як властивість адміністративного права України;

визначити правову нормативність як рису трудового права України.

Об'єктом дослідження є нормативний ресурс правової реальності.

Предметом дослідження є права нормативність у становленні і розвитку українського права.

Методи дослідження. У ході здійсненого наукового дослідження використано низку методів, які за частотою застосування і ступенем узагальнення даних про об'єкт пізнання можна класифікувати на філософські (діалектика, герменевтика, аналітика, інтуїція, феноменологія), загальнонаукові (синергетичний, аксіологічний, кібернетичний, метод вірогідності і моделювання, формалізації) та спеціальні (соціологічний, статистичний, порівняльно-правовий і догматичний).

Філософські методи пізнання використано майже в усіх структурних підрозділах роботи. Діалектичний метод дозволив встановити загальні закономірності нормативності як соціонормативного явища. Застосування логічного методу сходження від простого до складного визначило послідовність розгляду нормативності: від з'ясування поняття та співвідношення соціальної норми та соціальної нормативності до поняття, особливостей та прояву нормативності як ознаки сучасного права. Метод єдності логічного та історичного забезпечив дослідження поняття нормативності права ще в радянському праворозумінні та сучасних (позитивістських) підходах до цієї категорії. За допомогою системно-структурного методу здійснено аналіз взаємодії нормативності сучасного права з формальною визначеністю та системністю як особливими рисами права. Інші філософські методи – герменевтика, аналітика, інтуїція, феноменологія – забезпечили вірне формулювання ціннісно-нормативного змісту права, узагальнення основних підходів до сучасного змісту українського права, виявлення позитивного правового регулювання та його вплив на правову нормативність у суспільстві та вміння на основі здобутих знань, проникливості й інтуїції підсумовувати логічні висновки.

За допомогою синергетичного методу охарактеризовано систему сучасного права (п. 4.1); її окремі елементи – галузь права, правовий інститут та норму права як вираження правової нормативності (п.п. 4.2, 4.3, 4.4). Аксіологічний метод застосовано для визначення ціннісно-нормативних характеристик права та впливу на його розвиток громадянського суспільства (п.п. 5.2, 5.3, 5.5). Методологічні ресурси кібернетичного підходу сприяли визначенню можливості нормативного впливу права на формулювання оціночних понять як категорії чинного законодавства (п. 5.4). Метод вірогідності і моделювання спрямовано на проєктування нового наукового та ефективного напрямку дослідження в сучасній юриспруденції, з оцінюванням позитивного застосування її наукового та навчального змісту, наведення конкретних пропозицій з модернізації сучасної загальнотеоретичної юриспруденції (п. 4.5). Застосування методу формалізації дозволило з'ясувати поняття правової нормативності як особливої ознаки права та як соціально-правового явища та його ціннісного виразу (п.п. 2.2, 3.3, 3.4, 5.1). Соціологічний метод сприяв дослідженню природно-правового впливу суспільства на формування соціального нормогенезу (п. 1.1), аналізу поняття соціальної нормативності та її основоположних властивостей, а також права як її безпосереднього вираження (п.п. 1.2, 1.3, 1.4). Порівняльно-правовий метод спрямовано на аналіз основних властивостей сучасного українського права та їх співвідношення з нормативністю права (п.п. 2.3, 2.4). Догматичний метод дозволив визначити основні прояви правової нормативності в галузях сучасного приватного та публічного українського права – конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та трудового (п.п. 4.2, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4).

Крім того, належність правової нормативності до основних властивостей сучасного права надає можливість виразити її через різні правові явища і процеси, які існують у суспільстві і державі (п.п. 3.4, 5.3). Антропологічний підхід дозволив розглянути правову нормативність як самостійну правову категорію, яка наділяє право певною змістовною послідовністю, що має прояв у правових приписах (нормах права), яких системно впорядковано та спрямовано на врегулювання відносин між членами суспільства (п.п. 1.5, 2.2, 3.3).

Нормативну та емпіричну основу дослідження становлять історико-правові джерела вітчизняного і зарубіжного права, чинне законодавство України, статистичні відомості, матеріали преси та інтернет-ресурсів.

Комплексне використання всіх цих методів дало можливість глобально розглянути проблеми, пов'язані з правовою нормативністю, сприяло вирішенню низки теоретичних і практичних завдань, що виникали під час проведення дослідження, а також допомогло сформулювати цілісну концепцію правової нормативності у сучасному українському праві.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що вона є самостійним, завершеним проектом концепції правової нормативності, першим вітчизняним комплексним загальнотеоретичним дослідженням правової нормативності в системі інших властивостей сучасного права та її інституціоналізації як соціонормативного утворення, якого наділено власними ознаками, спрямованими на подальше удосконалення змісту сучасного права шляхом внесення науково обґрунтованих пропозицій і формулювання нових правових конструкцій.

Досліджено соціальні основи права, тобто ті соціальні закономірності, які і впроваджують у життя правовий спосіб регулювання суспільних відносин. Такий підхід дозволяє розглядати правову нормативність як необхідну умову розвитку і функціонування правових явищ на основі об'єктивних потреб і природної необхідності.

Новизна дослідження міститься в таких конкретних результатах, висновках і пропозиціях, що виносяться на захист:

уперше:

сформовано концепцію правової нормативності як правової категорії;
визначено, що правова нормативність є специфічною властивістю права як нормативного сформованого утворення у результаті розвитку суспільства;

виокремлено специфіку системного підходу до розуміння права як нормативного утворення, який базується на поєднанні загальних та індивідуальних підходів до змісту правової нормативності як на внутрішньогалузевому рівні, так і на рівні взаємодії різних галузей права, завдяки чому формуються бачення та зміст правових явищ і процесів у реальності, визначаються їх особливості;

констатовано, що системність є властивістю не тільки сучасного права, але й закономірною рисою правової нормативності;

сформульовано основні властивості правової нормативності як інституційного утворення;

визначено, що правова нормативність є особливою формою соціальної нормативності, яка опосередковує найважливіші, потенційно суперечливі відносини між людьми у суспільстві;

запропоновано визначення перспектив дослідження правової нормативності через виокремлення нового наукового напрямку – нормології права, яка виокремлюється із сутнісного змісту науки про право, але має власний предмет, метод дослідження, власні завдання і цілі;

доведено, що право є ціннісно-нормативною основою еволюційного розвитку громадянського суспільства;

встановлено вплив козацького права на формування правової нормативності в українському суспільстві;

визначено особливості прояву правової нормативності у галузях приватного та публічного права України, зокрема у : конституційному праві України, цивільному праві України, кримінальному праві України, адміністративному праві України та трудовому праві України;

сформульовано специфіку оціночних понять у правовій нормативності;
удосконалено:

поняття соціальної нормативності у співвідношенні із соціальною нормою, де нормативність є особливою, специфічною категорією соціальної реальності у вигляді рефлексивного поєднання суцього та належного у нормі, і характеризується наявністю таких ознак як : повторюваність соціальних процесів, типовість соціальних зв'язків у суспільстві, їх стабільність, вираження загальності та обов'язковості соціальних зв'язків через соціальну примусовість;

поняття нормативності як правового явища, яке наділяє право змістовною послідовністю, а також її співвідношення із системністю та формальною визначеністю права;

визначення еволюційного впливу правового позитивізму, неопозитивізму та нормативізму на визначення правової нормативності;

шляхи розвитку радянської теорії права у розробці проблем, які стосуються дослідження питань соціальної нормативності, соціального змісту радянського права та прояву його нормативності;

набули подальшого розвитку:

обґрунтування ідеологічної концепції правової нормативності як соціально-правового явища;

доктринальні положення про поняття сучасного права та його основних властивостей;

ствердження впливу правової нормативності на розуміння права в сучасних умовах з метою формування цивілізованого громадянського суспільства й утвердження правової держави;

визначення співвідношення правової норми та правової нормативності як аспектів нормогенезу;

обґрунтування періодизації доктринальних підходів до поняття нормативного прояву радянського права;

визначення специфіки соціонормативного регулювання у сучасному громадянському суспільстві;

розуміння системи сучасного українського права та її впливу на інституціоналізацію правової нормативності;

визначення галузі права та правового інституту як вираження правової нормативності;

доктринальні положення щодо особливості громадянського суспільства та його ролі у забезпеченні єдності цінності та правової нормативності у сучасному праві.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки й рекомендації можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері — для подальшого вивчення загальнотеоретичних проблем, пов'язаних з формуванням поняття права як соціального та нормативного явища, його властивостей та структури, удосконалення категорій «право» та «правова нормативність» як перспективних напрямків загальнотеоретичної юриспруденції;

навчальному проносі — при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Конституційне право України», «Цивільне право України», «Кримінальне право України», «Адміністративне право України», «Трудове право України» тощо й підготовці відповідних підручників і навчальних посібників;

правовиховній роботі — для підвищення рівня правової культури громадян.

Результати і матеріали дослідження впроваджено у: правозастосовну діяльність (акти впровадження Головного управління юстиції в Чернівецькій області від 5 грудня 2013 р. № 01-19/ 578 та в Чернівецькій міській раді від 11 грудня 2013 р. № 01/02-18/1255); науково-дослідний і навчальний процес під час викладання курсів «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Цивільне право України», «Кримінальне право України», «Адміністративне право України», «Трудове право України» тощо й при підготовці відповідних підручників і навчальних посібників (акт про впровадження результатів дослідження у навчальний процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 27 вересня 2013 р. № 28; акт про впровадження результатів дослідження у навчальний процес кафедри теорії держави та права, конституційного та адміністративного права Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара від 5 червня 2013 р.; акт впровадження результатів дослідження у навчальний процес та науково-дослідну роботу юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича від 26 березня 2014 р. № 16/15-910; акт впровадження результатів дослідження у навчальний

процес та науково-дослідну роботу юридичного факультету Ужгородського національного університету від 3 квітня 2014 р. № 883/01-27).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в роботі положення й висновки є результатом особистих досліджень, яких дисертантом було здійснено на основі критичного аналізу теоретичних і нормативних джерел.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія». Окремі її положення та висновки оприлюднювалися у доповідях на: міжнародній конференції «Державно-правовий розвиток України в умовах політичних змін» (м. Тернопіль, 9 квітня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасних державотворчих і правотворчих процесів» (м. Запоріжжя, 28 квітня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 27–28 травня 2010 р.), міжнародній конференції «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 14–15 травня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права в процесі державотворення» (м. Тернопіль, 29 вересня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне міжнародне та вітчизняне право як регулятор суспільних відносин» (м. Одеса, 7–8 жовтня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи та пріоритети розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 14–15 жовтня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора імператорського новоросійського університету ім. П.Є. Казанського» (м. Одеса, 22–23 жовтня 2010 р., 21–22 жовтня 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика правотворчої та правозастосовної діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів» (м. Харків, 22–23 жовтня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Розбудова демократичного суспільства після нюрнберзького трибуналу» (м. Одеса, 22–23 жовтня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми становлення і розвитку правової системи України» (м. Харків, 27–28 жовтня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми державотворення в сучасних умовах» (м. Київ, 29–30 листопада 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми адміністративного права і процесу» (м. Миколаїв, 10–11 грудня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Моральні основи права» (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2010 р.), міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми інформаційних технологій, економіки та права» (м. Чернівці, 23–24 лютого 2011 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія і практика застосування чинного вітчизняного та міжнародного законодавства в сучасних умовах» (м. Одеса, 12–13 лютого 2011 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Правові реформи в Україні: проблеми реалізації» (м. Київ, 16–17 лютого 2011 р.),

міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Київ, 31 березня 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення і практика» (м. Харків, 25-26 березня 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21-22 травня 2011 р., 20-21 квітня 2012 р., 16-17 травня 2013 р., 16-17 травня 2014 р.), міжнародній науковій конференції «Актуальні питання сучасних державотворчих і правотворчих процесів» (м. Запоріжжя, 24 лютого 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (VII Прибузькі юридичні читання) (м. Миколаїв, 25-26 листопада 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Десяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18-19 листопада 2011 р.), міжнародних наукових читаннях, присвячених пам'яті В.М. Корецького (м. Київ, 19 січня – 15 лютого 2011 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Новітні наукові дослідження держави і права – 2012» (м. Миколаїв, 20 квітня 2012 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 17-18 травня 2012 р.), V міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: проблеми становлення і стратегії розвитку» (м. Суми, 19-20 травня 2012 р.), IV міжнародній науково-практичній конференції «Формирование государственного и мирового правопорядка: теоретическое и практическое обозрение» (м. Москва, 21-22 вересня 2012 р.), III міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми приватного і публічного права» (м. Запоріжжя, 3 жовтня 2012 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект» (VIII Прибузькі юридичні читання) (м. Миколаїв, 8 вересня 2012 р.), міжнародній науково-практичній конференції, присвячений 15-річчю НУ «ОЮА» та 165-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 26-27 жовтня 2012 р.), міжнародній заочній науково-практичній конференції «Государство и право в современных условиях» (м. Новосибірськ, 3 грудня 2012 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальные проблемы совершенствования законодательства и правоприменения» (м. Уфа, 8 лютого 2013 р.), матеріалах круглого столу «Актуальні проблеми сучасного адміністративного права» (м. Запоріжжя, 22 березня 2013 р.), III міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток методології сучасної юриспруденції (пам'яті професора О.В. Сурілова)» (м. Одеса, 12 квітня 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Zbiór raportów naukowe teoria i praktyka-znaczenie badań naukowych» (м. Люблін, 29-31 липня 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 14-16 червня 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «IX Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 29-30 листопада

2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: проблеми становлення і розвитку» (м. Ужгород, 15–16 листопада 2013 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальные проблемы совершенствования законодательства и правоприменения» (м. Уфа, 8 лютого 2014 р.), міжнародній науково-практичній конференції пам'яті проф. Л.В. Коваля «Адміністративне право та процес України: пріоритетні напрями розвитку в умовах демократизації» (м. Запоріжжя, 27–28 лютого 2014 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 4 квітня 2014 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы» (м. Кишинів, 28–29 березня 2014 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дисертації, викладено у 95 наукових працях, у тому числі однієї індивідуальної монографії, 43 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 48 інших публікаціях та трьох навчально-методичних посібниках, які додатково відображають результати дослідження.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, шести розділів, які включають двадцять сім підрозділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 499 сторінок, із них основного тексту 410 сторінок. Список використаних джерел містить 707 найменувань і розміщений на 66 сторінках; додатки розміщено на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено її зв'язок з науковими планами та програмами, поставлено мету та визначено задачі дослідження, його об'єкт, предмет та методи, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, відзначено особистий внесок здобувача у їх одержанні, наведено дані про апробацію результатів роботи та їх опублікування.

Розділ 1 «Соціальна природа категорії «правова нормативність» складається з п'яти підрозділів, в яких розкрито зміст правової нормативності через соціальну природу цього явища.

Підрозділ 1.1. «Вплив природно-правового розвитку суспільства на формування соціального нормогенезу» визначає безпосередній результат впливу розвитку суспільства на становлення соціальної нормативності. Обґрунтовано, що нормативність завжди пов'язується з феноменом соціального регулювання, тобто нормативні регулятори як концепти соціального регулювання об'єднуються у нормативну систему, яка є хоча й найважливішою, але не єдиною в системі соціального регулювання. Таким

чином, суспільство на будь-якому етапі свого розвитку не може обходитися без особливого соціального механізму, функції якого полягають у тому, що він регулює суспільні відносини, підтримує соціальну дисципліну, сприяючи таким чином цілеспрямованості функціонування і розвитку суспільства в цілому та його окремих елементів, найважливішим з яких є особистість людини.

Доведено, що на формування нормогенезу впливають три типи механізму соціального регулювання: 1) самокерований механізм соціального регулювання поведінки у первісному суспільстві; 2) механізм, що виникає разом з утворенням класово-антогоністичного суспільства, коли соціальне життя суттєво ускладнюється; 3) соціальний механізм регулювання поведінки людей у суспільстві, який функціонує в рамках спільності якісних інтересів усіх його членів. Визначено, що нормативність суспільних відносин, які формуються в процесі соціальної взаємодії людей, їх соціального спілкування, – одна з важливих закономірностей розвитку суспільного буття, його універсальна властивість. Нормативність соціального буття людини – непорушна умова функціонування соціальної системи.

У підрозділі 1.2. «Взаємозв'язок соціальної норми та нормативності» проаналізовано основні наукові підходи до розуміння поняття соціальної норми взагалі, охарактеризовано її основні властивості. З'ясовано, що нормативність, яка походить від поняття «норма» і визначається через її сутність, в узагальненому вигляді розкрито у двох аспектах – нормальність і нормованість. Нормальність означає прийнятність певних соціальних відносин, а нормованість соціальної матерії означає її упорядкованість, встановлення моделей відносин, що класифікуються, рамок, масштабів, заходів поведінки. Нормативність є властивою всім соціально-правовим явищам. Суспільні відносини, суспільна свідомість, соціальні норми – усе це прояви соціальної нормативності.

Визначено, що зміст співвідношення норми і нормативності полягає у тому, що норма є квінтесенцією соціальної нормативності. Соціальні норми виражають нормативність у концентрованому вигляді, є найбільш певним, лаконічним її проявом. Підкреслено, що соціальні норми мають родові характеристики нормативності, яка обумовлює їх високі регулятивні можливості, проте тільки через поняття норми та її взаємозв'язок із цінністю можна лише впритул наблизитися до безпосереднього розкриття феномена нормативності. Тому, соціальна нормативність характеризується як невід'ємна властивість соціальної реальності.

Встановлено, що нормативність як соціальне явище об'єктивізується через систему соціальних норм, призначення і характеристики яких є похідними від соціальної нормативності в цілому. Іншими словами, вони (нормативність та соціальна норма) мають прояв як взаємозалежні, нерозривно діючі, взаємообумовлюючі явища соціальної дійсності.

Підрозділ 1.3. «Основні ознаки соціальної нормативності» містить загальну характеристику основних властивостей соціальної нормативності, серед яких: вона характеризується повторюваністю соціальних процесів, явищ, відносин, наслідком якої і водночас наступною ознакою, є типовість суспільних відносин, яка є найважливішою характеристикою нормативності; типовість зумовлює стабільність суспільних відносин; нормативність виражає спільність (чи загальність) суспільних відносин і явищ; нормативність є способом вираження, моделювання типових, загальних та обов'язкових суспільних відносин; вона є проявом природної та необхідної потреби суспільства у врегулюванні окремих соціальних зв'язків; імперативність нормативних приписів (норм); соціальна примусовість, яка означає обов'язкову негативну реакцію з боку суспільства, соціальної групи на поведінку, що відхиляється від моделі соціальних зв'язків, які видозмінюються.

З'ясовано, що основні властивості соціальної нормативності характеризують її як самостійне, реально існуюче явище у суспільстві, що покликане перш за все забезпечувати інтереси і потреби людей шляхом безпосереднього врегулювання відносин між ними. Зазначено, що на особливу увагу заслуговує нормативність у сфері права, оскільки вона найбільш об'єктивно відображає усі вищезазначені особливості соціальної нормативності через формальне вираження у правових приписах (нормах).

Підрозділ 1.4. «Право як вираження соціальної нормативності» досліджує поняття права у загальносоціальному змісті. Підкреслено, що досі залишається досить актуальним поділ права на природне і позитивне, який породив плюралізм науково-обґрунтованих підходів до цього явища та його природи. Проте, позитивістському (нормативістському) підходу надається більшої переваги. Це пов'язано з тим, що передусім, нормативістський підхід до права є обов'язковим не лише як сутнісний елемент права, який розкриває його регулятивний характер, але і як засіб його демістифікації. Адже ні теорія природного права, ні його філософське обґрунтування, що орієнтуються на неї, у сучасному розумінні самі по собі не існували й існувати не можуть, їх призначення полягає лише в тому, щоб втілитися безпосередньо у позитивному праві.

Обґрунтовано, що право характеризується як нормативна система регулювання суспільних відносин. Адже, місце права в системі соціонормативного регулювання визначається через поняття соціальної норми, зі змісту якої випливає суть нормативної структури, в якій знаходиться саме право, оскільки вона є однією з найважливіших властивостей соціального регулювання, яка включає в себе ряд визначених елементів, основне місце серед яких належить праву як соціально-нормативному явищу. Тому, право як соціальне нормативне утворення є не просто засобом регулювання, але ще й специфічним способом закріплення визначених для регулювання суспільних відносин.

У підрозділі 1.5. «Системний підхід до розуміння правової нормативності» визначено, що особливе місце серед плюралізму величезної кількості методологічних підходів у теперішній час належить саме системному, оскільки простежується неабияка увага більшості вчених-правознавців до поняття «система», яке є основним у методології юриспруденції, тому що інтегрує в собі усі її сутнісні сторони, принципи та головні ознаки.

Особливу увагу приділено сутності цього методу в юридичній науці, яка полягає в тому, що досліджуване явище розглядається як певна система, яка є частиною системи більш широкого порядку, виконує в ній певні функції і пов'язана з нею різними зв'язками. Наголошено, що цей метод є універсальним інструментом пізнавальної діяльності, незамінним у дослідженні складних динамічних цілісностей.

Системний підхід до права у цілому і до правової нормативності, зокрема, характеризується внутрішньою єдністю всіх діючих у державі правових норм, яка надає їм властивостей неповторної індивідуальності, що може бути названа національною системою права. Таким чином, системний підхід до розуміння права як нормативного утворення базується на поєднанні загальних і казуальних (індивідуальних) підходів до розуміння правової нормативності як на рівні права, так і на рівні правової системи в цілому.

Розділ 2 «Правова нормативність як специфічна властивість права» складається з чотирьох підрозділів, в яких зазначено, що право як складне явище характеризується власними рисами, серед яких однією з найважливіших є правова нормативність.

У підрозділі 2.1. «Основні властивості сучасного права» досліджено поняття категорії «право», яке було і в теперішній час залишається актуальним та дискусійним залежно від напрямів наукових досліджень. У сучасній загальнотеоретичній юридичній науці сформувалося таке визначення права, під яким розуміють систему загальнообов'язкових, формально-визначених, встановлених і охоронюваних державою норм (правил поведінки), що виражає міру свободи, рівності і справедливості, досягнуту певним суспільством у процесі його розвитку, і служить для регулювання та впорядкування суспільних відносин між людьми залежно від їх потреб та інтересів, а також забезпечуються всіма заходами легального впливу аж до державного примусу.

Доведено, що право наділено власними рисами, які відрізняють його від типових соціальних явищ і процесів у суспільстві, а також надають можливість визначити напрям динамічного розвитку його як нормативного утворення без прямого втручання держави у цей процес. При цьому виокремлено ряд основних властивостей права: по-перше, визнання за правом мінливого змісту, іншими словами, слід спиратися не на статичну, а на динаміку права при збереженні його нормативності; по-друге, поєднання у праві об'єктивності, що виражає його нормативний характер, та активності суб'єкта; по-третє, поєднання у праві протилежних

елементів (належного і сушого, матеріального та ідеального, загального та особливого тощо), що забезпечує діалоговий характер права; по-четверте, ситуативність права, яка при вирішенні різних правових питань дозволяє вийти на необхідний рівень його ціннісно-нормативного прояву.

Визначено, що розуміння сутності права є необхідним для розкриття його змісту як інституційного утворення. Завдяки своїй інституційності право володіє низкою важливих ознак – правовою нормативністю, формальною визначеністю, високою забезпеченістю тощо, які розкривають його місію істотної соціальної сили суспільства, носіями значної соціальної енергії. Саме інституційність дозволяє праву бути стійким утворенням.

У *підрозділі 2.2. «Особливості правової нормативності»* встановлено, що, правова нормативність є різновидом соціальної нормативності і в цьому значенні має якісні відмінності. З'ясовано, що визначення сутності правової нормативності дає можливість визначити сферу дії права з огляду на його роль та соціальне призначення. Суть останнього полягає в тому, що право перш за все має бути соціальним регулятором за допомогою норм, внаслідок чого воно трансформується на нормативний регулятор.

Констатовано, що нормативна основа права складається з трьох елементів – дозволів, велінь і заборон, таким чином нормативний характер права – це найважливіша ознака, яка дозволяє відрізнити право від правовідомості, суб'єктивного права та правовідносин.

Встановлено, що специфічною особливістю правової нормативності як особливої ознаки права є її цінність, яка свідчить передусім про її соціальну орієнтованість.

Аргументовано, що правова нормативність: по-перше є визначальною властивістю права, яка є способом об'єктивації, тобто формою вираження правових цінностей, яку зорієнтовано на виникнення «належної» моделі поведінки у соціальних суб'єктів; по-друге – це функція правової системи, яка полягає в упорядкуванні її структурних елементів, зокрема суспільних відносин; по-третє, вона характеризується поєднанням загальнообов'язковості та загальнозначущості права для необмеженого кола суб'єктів.

У *підрозділі 2.3. «Зв'язок формальної визначеності та правової нормативності»* аргументовано, що, будучи нормативним утворенням, право ззовні має прояв у вигляді правових приписів, що наділяє його також особливістю формальної визначеності, яка означає перш за все чіткість, однозначність та стислість формальних правових приписів, яких виражено в законах, указах, постановах та інших нормативно-правових актах.

Підкреслено, що формальна визначеність права та правова нормативність є взаємообумовленими властивостями права як цілісної упорядкованої системи, оскільки нормативність визначається такою особливістю, яка визначає право як сукупність правових норм, а формальна визначеність дає можливість зовнішньо закріпити їх зміст у нормативно-правових актах. На теперішній час така ознака, як формальна визначеність

норми права, відіграє одну із провідних ролей у дотриманні особою правил поведінки, оскільки є письмово закріпленою в офіційних документах, має особливий правовий характер, покладає на суб'єкта правовідносин не тільки права, але й обов'язки, та у разі її порушення настає різного роду юридична відповідальність, що стимулює громадян суспільства добросовісно виконувати свої обов'язки і не зловживати своїми правами, закріпленими у змісті правових норм.

У *підрозділі 2.4. «Системність та правова нормативність»* наголошено, що у той же час право розглядається як унікальна соціально-нормативна система, яка, власне, визначає його форму і зміст, іншими словами, воно є цілісним утворенням, що складається з безлічі чітко упорядкованих та узгоджених нормативних приписів. Саме вони пов'язані між собою ієрархічно і об'єднані у певні структурні підрозділи. Увагу акцентовано на тому, що правова нормативність і системність є самодостатніми особливими властивостями права, які визначають його зміст, взаємозалежать одна від одної, проте не ототожнюються.

Констатовано, що системність права є його невід'ємною властивістю, а також специфічною закономірною рисою не тільки самого права, але й правової нормативності, оскільки, визначаючи право у нормативному змісті, необхідно впорядковувати наявні у ньому правові приписи, що дасть можливість їх правильно застосовувати для врегулювання різного роду суспільних відносин.

Розділ 3 «Правова нормативність як категорія юриспруденції» складається з чотирьох підрозділів, в яких розкрито зміст правової нормативності з початку формування цього явища у суспільстві та його власні риси і вплив на соціальне регулювання.

У *підрозділі 3.1. «Роль позитивізму в утвердженні правової нормативності»* досліджено вплив позитивізму на формування правової нормативності, засновником якого небезпідставно вважають Д. Остіна. Найбільшого поширення юридичний позитивізм набув у Німеччині (К. Бергбом, П. Лабанд, Е. Кант) та Франції (А. Есмен). Прибічники цього напрямку не визнавали теорії природного права і стверджували, що існує тільки позитивне право, матеріалізоване у прийнятих державою правових нормах.

Установлено, що на початку ХХ ст. позитивізм набуває якісно нового змісту, тобто утворюється нормативізм як науковий напрям, що сформувався на основі «чистої теорії права» Г. Кельзена, та обґрунтованої ним же ідеї про основну норму. Слід зазначити, що специфічним у нормативізмі є те, що він звертає увагу на такі особливості права, як нормативність, формальна визначеність, які сприяють удосконаленню права як системи та його формалізації. Підкреслено, що нормативізм значною мірою посприяв розвитку провідного в юриспруденції логічного методу дослідження права, наголошуючи на необхідності поглибленого вивчення форм права, їх ієрархічної субординації. Нормативізм впливав із примату права над

державою, а його розвиток в юриспруденції послужив еволюційному розвитку та утвердженню правової нормативності як специфічної і основної ознаки права.

У підрозділі 3.2. *«Генеza правової нормативності в радянському праворозумінні»* містить історіографічний огляд розвитку наукових поглядів на становлення правової нормативності у ранній період козацтва (XV – XVIII ст.ст.) та в радянській правовій науці. Встановлено, що правова нормативність як основа формування права виокремлювалась іще в період існування козацького права і як сукупність норм звичаєвого права стала першоосновою впорядкування суспільних відносин між козацтвом. Вона дала також значний, потужний поштовх до подальшого розвитку й удосконалення права як нормативної системи.

Наголошено також, що науковці у сфері права радянських часів намагалися відобразити систему радянського права як складне, самоорганізуюче утворення, яке розвивається, змінюється та удосконалюється за своїми особливими законами. Але ця ідея за радянських часів була приреченою, оскільки суперечила принципіві історичного матеріалізму, згідно з яким право та його система належали до надбудови, тобто були суб'єктивним чинником суспільного розвитку. Перевантажена ідеологічними ознаками норма права того часу трактувалась як веління держави, покликане виражати волю господарюючого класу, внаслідок чого вона набула декларативного характеру, тобто радянські правознавці того часу були обмежені не просто позитивістським, а класовим праворозумінням, їм заважала заідеологізованість науки в цілому. Їх дослідження були завідомо приречені на певну обмеженість, оскільки не виходили – та в тих умовах і не могли вийти – за межі класової теорії.

Нормативність у дослідженнях багатьох авторів того часу розглядалася як функціональна властивість права, похідна від юридичних норм, як «вираженість права у нормах загального характеру». Саме через таке трактування нормативності виникала необхідність у критиці нормативного розуміння права. Якщо додати сюди, що правові норми, незважаючи на всі вказівки на їх об'єктивну зумовленість, продовжували тлумачитися як встановлення держави, то стає зрозумілим постійне прагнення розширити нормативне поняття права, збагатити його соціальними характеристиками.

Аналізуючи розвиток радянської теорії права, слід зазначити, що радянські вчені досягли досить значних результатів у розробці цілого ряду проблем, які стосуються вивчення питань праворозуміння, соціальної нормативності, соціальної зумовленості права. І тільки обмеженість теоретичних досліджень класовим підходом не дозволила довести їх до логічного кінця, що стало можливим у сучасний період. Отже, ідеологічна концепція нормативності пов'язана з абсолютизацією деяких суб'єктивних моментів нормогенезу, для якої характерним є державно-вольове трактування правових аспектів соціальної дійсності.

Підрозділ 3.3. «Поняття правової нормативності як соціально-правового явища та її властивості» досліджує поняття правової нормативності як соціального явища. Сутність нормативності як соціально-правового явища в теперішній час може бути розкритою через категорію належності, яка є специфічним феноменом соціального буття, що існує у нормативній формі як правило поведінки, адресоване суб'єктові.

Встановлено, що правовій нормативності притаманні власні ознаки, які дозволяють охарактеризувати її правову природу, до яких можна віднести: визначається як найособливіша і найнеобхідніша ознака права як соціального явища; має загальнообов'язковий характер, оскільки норми, які виражають її зміст, поширюють свою дію на всіх суб'єктів права і, відповідно, є обов'язковими до виконання у разі їх використання чи застосування; обґрунтовується як рівний масштаб правил поведінки, який застосовується правом до всіх суб'єктів для врегулювання й упорядкування відносин між ними; виражає соціальне призначення права у суспільстві, тобто кризь призму його функціонування та аксіологічне призначення регулювати поведінку суб'єктів-учасників суспільних відносин; відображається (закріплюється ззовні) у формі юридичних норм, без яких не існує у формі особливої властивості права як соціально-необхідного явища; характеризується постійністю і повторюваністю як особливими ознаками; визначається як соціально необхідне (значуще) явище у суспільстві, без якого існування права є неможливим; дає можливість виразити типові для конкретного суспільства протиріччя та способи їх вирішення через посередництво правових норм; своєю цінністю визначає її соціальну орієнтацію у суспільстві; процесуальність як ознака прояву правової нормативності; комунікативність правової нормативності, яка характеризує її як соціальне явище.

У *підрозділі 3.4. «Правова нормативність і соціальне регулювання»* проаналізовано правову нормативність, яка пов'язується з феноменом соціального регулювання, а відтак і правового. Встановлено, що регулювання є способом підтримки рівноваги в об'єкті, засобом самопідтримки системи. У найзагальнішому вигляді соціальне регулювання можна визначити як іманентне суспільству, що визначає соціальний порядок. Тому рівень правової нормативності зумовлено, передусім, повнотою врегулювання в юридичних нормах суспільних відносин, які потребують правової регламентації.

Доведено, що в основі регулювання соціальних процесів за допомогою спеціальних правил стоїть їх нормативність, оскільки переважна більшість суспільних відносин упорядковується саме за допомогою соціально-нормативного регулювання. Розгляд нормативного регулювання у соціальному житті дав змогу з'ясувати, що нормативність має прояв переважно як сукупність особливих правил, стандартів, еталонів поведінки учасників суспільних відносин. Зазначено, що регулятивний вплив права на суспільні відносини полягає у тому, що воно у своїх нормах конструє модель обов'язкової або дозволеної поведінки різних суб'єктів суспільних

відносин. Доведено, що особливість соціонормативного регулювання має прояв у нормативності суспільних процесів і явищ та в окремих формах його відображення, особливе місце серед яких посідають соціальні правила поведінки – норми. Тому нормативне регулювання можна визначити як особливу форму соціальної діяльності, спрямовану на створення, реалізацію і забезпечення різноманітних загальних норм поведінки людей, з метою упорядкування їх відносин і досягнення стабільності у суспільстві.

Розділ 4 «Інституціоналізація правової нормативності» складається з п'яти підрозділів, в яких розкрито прояв правової нормативності через категорії «система права», «галузь права», «інститут права» та «норма права», а також визначено нормологію права як новий науковий напрям на основі змісту правової нормативності.

У *підрозділі 4.1. «Система права та правова нормативність»* увагу акцентовано на тому, що право в цілому не є простою сукупністю правових явищ, його розуміння не зводиться до простих форм його буття, а становить певну внутрішню пов'язану й закономірно обумовлену їх систему, яка формується об'єктивно, незалежно від волі будь-яких осіб, внаслідок природних та історичних закономірностей розвитку суспільства. Вона охоплює правові норми, об'єднуючи їх у правові інститути та галузі права, що утворюють ієрархічну структуру. Встановлено, що поняття системи визначається не тільки як склад взаємодіючих та взаємопов'язаних елементів, але і як структура, тобто як спосіб упорядкованості елементів між собою та системою в цілому.

Охарактеризовано основні функції системи права у співвідношенні з правовою нормативністю, до яких належать: функція правової цілісності; інформаційна функція; регулятивна функція; статична функція; динамічна функція. Визначено, що системі права належать такі принципи: цілісності; примату цілого над складовими частинами; ієрархічності; структурної упорядкованості; самоорганізації.

Доведено, що системі права належать такі основні ознаки, як: об'єктивна зумовленість; органічна цілісність, єдність і взаємозв'язок правових норм, а не їх випадковий набір; структурна різноманітність; поєднання динаміки і стабільності; інтегративний характер правових норм, що утворюють систему права.

У *підрозділі 4.2. «Галузь права як вираження правової нормативності»* охарактеризовано галузь права, яка традиційно інтерпретується як найбільш велика, відособлена сукупність юридичних норм, які регулюють якісно однорідні групи суспільних відносин, що має власний предмет і метод правового регулювання. Констатовано, що кожна галузь права являє собою уособлену сукупність правових норм, яка вирізняється єдністю внутрішньої структури та органічним зв'язком її елементів і при цьому безпосередньо виражає правову нормативність.

Доведено, що серед властивостей, які характеризують галузь сучасного права і відображають стан його нормативного розвитку, можна

виокремити загальні, індивідуальні, субстанціональні, предметні, юридичні і структурні. До загальних можна віднести: а) нормативність; б) зв'язок з державою; в) загальнообов'язковість; г) формальну визначеність. Під субстанціональними слід вважати такі властивості, які належать галузі права як елементу підсистеми. Групу ж індивідуальних особливостей галузі права утворюють ті, що виникають із суто галузевих принципів, функцій, методів, джерел, внутрішньої структури галузі, її місця в системі або підсистемі права та її конкретно-історичного значення, понятійного апарату, міри наукової дослідженості проблем тієї або іншої галузі. Обґрунтовано, що особливою ознакою галузі права як нормативного утворення є її системний характер.

Підрозділ 4.3. «Інститут права як вираження правової нормативності» визначено, що норми права створюють галузь права не безпосередньо, а через інститути, які, будучи проявом правової нормативності, відрізняються від галузі права передусім за обсягом правового регулювання, вони регулюють не всю сукупність якісно однорідних суспільних відносин, а лише їх окремі сторони. Увагу акцентовано на основних рисах інститутів права, через які має вираження правова нормативність: комплексність, певна сукупність правових норм; логічна замкненість, нормативна відокремленість сукупності норм за сферою регулювання суспільних відносин; автономне (самостійне) функціонування; регулятивний характер; взаємозв'язок і взаємодія між нормами права, які входять до різних правових інститутів, що надають його (інституту) змісту нормативного характеру; наявність юридичних засобів впливу на певну частину відносин у суспільстві; внутрішня організованість; предметний характер; повнота правовідносин, що врегульовуються; відповідність галузевому сутнісному змістові, тобто такому, який складається з норм відповідної галузі права.

У **підрозділі 4.4. «Норма права і правова нормативність»** обґрунтовано, що категорія «правової нормативності» нерозривно пов'язана з категорією «правова норма», оскільки остання є вираженням правової нормативності. Доведено, що при цьому правові норми є особливим видом соціальних правил поведінки загального характеру, установлених, визнаних або санкціонованих компетентним органом держави або в іншому, передбаченому ним порядку, які мають загальнообов'язкову силу, що регулюють суспільні відносини в інтересах громадян і суспільства, мають вираження публічно у формально-визначених приписах, як правило, у письмовій формі та передбачають можливість застосування державно-примусових заходів, включаючи відповідальність перед державою у разі порушення цих норм з метою їх підтримки та неухильного виконання.

У **підрозділі 4.5. «Становлення нормології права»** доведено необхідність виокремлення нового фундаментального наукового напрямку, присвяченого власне проблематиці правової норми, шляхом формування вчення про неї – нормології права. Право як явище соціальної дійсності

є немислимим без норми, адже без неї не існує права як такого та унеможливлено його пізнання. Запропоновано визначити нормологію права як науковий напрям, що досліджує таке коло питань: нормативне вираження права у суспільстві; нормативна безпосередня дія права у суспільстві; теоретико-гносеологічний зміст категорії «правова норма» як підґрунтя функціонування та розвитку правової нормології; загальний аналіз підходів до критеріїв класифікації правових норм; вираження правової нормативності у сучасному суспільстві.

Розділ 5 «Взаємодія правової нормативності та цінності права» складається з п'яти підрозділів, в яких розкрито зміст ціннісно-нормативного вираження права.

У *підрозділі 5.1. «Цінність права та її прояви»* охарактеризовано, що право є цінністю, тому що може внаслідок своїх змістовних і формальних властивостей задовольнити потреби членів суспільства, тобто бути інструментом реалізації і погодження їх інтересів тощо. Особливу увагу акцентовано на тому, що цінність права є похідною від більш загальних людських цінностей, оскільки вона закріплює й охороняє численні цінності суспільного життя – свободу, справедливість, життя, здоров'я, гідність, матеріальний добробут тощо. Ці цінності не тільки становлять зміст і сутність права, але й служать його метою, цілями певних правових норм і правових інститутів. Досліджено, що основними проявами цінності права є соціальні, особистісні та інструментальні цінності. Через особистісну і соціальну цінність має вираження власна цінність права, формуються правові цінності. Цінності у праві, тобто цінності, створювані та забезпечувані правом, правові цінності (права людини, демократія, свобода, рівність, поділ влади, місцеве самоврядування тощо) входять до арсеналу загальнолюдських цінностей, що виробляються поколіннями людей протягом історії.

У *підрозділі 5.2. «Громадянське суспільство у забезпеченні єдності цінності та правової нормативності»* встановлено, що в теперішній час повага до права як ціннісно-нормативна орієнтація набула статусу значної наукової проблеми у контексті першочергових завдань, які стоять перед громадянським суспільством і правовою державою. Доведено, що право у громадянському суспільстві постає як аксіологічна основа його еволюційного розвитку, а також як необхідність, утворена внаслідок нормативного змісту та еволюційного розвитку самого суспільства. Зазначено, що визнання особою права як нормативної цінності досить потужно впливає на регулювання суспільних відносин, у свою чергу, критерії оцінки права є ідеями істинності та справедливості права як нормативного явища.

Підрозділ 5.3. «Право як ціннісно-нормативна система» містить аналіз норми як вираження цінностей. Можна стверджувати, що норми в суспільстві є вираженням панівної системи цінностей у ньому. У такому разі ці норми сприймаються в суспільстві більшістю. Аргументовано, що

право як ціннісно-нормативне явище наділено техніко-юридичним змістом суто логічного характеру, яке, на відміну від інших соціальних явищ і процесів, покликане вносити у суспільне життя, у поведінку людей чітку визначеність, а також визначати на основі системного аналізу тієї чи іншої життєвої ситуації юридично обов'язкові примусові наслідки.

У *підрозділі 5.4. «Оціночні поняття як конструкції правової нормативності»* визначено, що ціннісно-нормативний аналіз права є дещо «неповним», без змістовного аналізу нормативної природи оціночних понять у праві, які існують у ньому для об'єктивізації та загальновизначеності права як соціально-значущого, необхідного явища. Саме вони мають прояв у праві у таких аспектах цього феномена, до яких слід віднести: а) гносеологічний; б) логічний; в) аксіологічний; г) соціометричний; г) прагматичний; поєднання яких утворює найбільш суттєві риси і властивості оціночних понять у нормативному вимірі права.

Акцентовано увагу на тому, що використання оціночних понять є необхідним для охоплення всіх випадків і ситуацій, коли неможливо перелічити всі прояви того чи іншого явища і врегулювати його на нормативному рівні.

У *підрозділі 5.5. «Цінність українського права: стан та шляхи розвитку»* встановлено, що в теперішній час в Україні відбувається переосмислення цінностей і здійснюється орієнтація праворозуміння на функціонування та виконання загальнолюдських принципів і стандартів. Відбуваються поступова переоцінка багатьох правових цінностей, їх пове переосмислення, що є важливими для всього світового співтовариства. Все це вимагає відповідного розуміння певних категорій права, зокрема самого права та його сучасних ціннісно-нормативних вимірів. Аргументовано, що право, яке сприймається як цінність за своєю природою і призначенням, з'являється в українському суспільстві скоріше високоефективним засобом підтримки співіснування і порядку, забезпечення захисту від свавілля та інших несправедливостей, а також результативним інструментом соціального контролю.

Розділ 6 «Галузева специфіка правової нормативності в Україні» складається з чотирьох підрозділів, в яких розкрито зміст вираження правової нормативності в умовах становлення та розвитку основних галузей українського права.

У *підрозділі 6.1. «Сутність правової нормативності у конституційному праві України»* визначено, що нормативним проявом сучасного українського конституціоналізму є Основний Закон України – Конституція. Підкреслено, що конституційне право України є фундаментальною галуззю сучасного права, яку наділено нормативним характером, оскільки складається з конституційно-правових норм, що приймаються в особливому порядку і спрямовані на врегулювання та впорядкування конституційно-правових відносин між суб'єктами права, а також воно є одним з найважливіших засобів забезпечення повновладдя

народу України у політичній, економічній і соціально-культурній сферах його життєдіяльності. Проаналізовано і зроблено висновок, що конституційно-правова нормативність має прояв перш за все через правові норми, які об'єднуються в інститути конституційного права.

У *підрозділі 6.2. «Прояв правової нормативності в цивільному праві України»* проаналізовано вираження правової нормативності в основній галузі приватного права – у цивільному праві. Аргументовано, що цивільне право характеризується наявністю встановленої нормативної формально-юридичної рівності учасників цивільно-правових відносин, тобто її зміст полягає у тому, що в конкретних правовідносинах кожен з учасників отримує «свій» комплекс прав і обов'язків, які є необхідними для виконання певної ролі в них, а також нормативно закріплено пріоритетність інтересів приватних осіб, які є учасниками цивільно-правових відносин. Акцентовано увагу на використанні нормативно-договірної форми регулювання цивільно-правових відносин за власним розсудом їх учасників, і нормативно закріплено ініціативність сторін при встановленні цивільно-правових відносин, що дозволяє чітко стверджувати про нормативний зміст сучасного цивільного права України.

Підрозділ 6.3. «Особливості правової нормативності у кримінальному праві України» зазначено, що однією з основних галузей сучасного публічного права в Україні є кримінальне право, якого на теперішній час уже сформовано як галузь українського права і повною мірою наділено властивостями системності та нормативності, які розкриваються через єдність кримінально-правових норм, що характеризуються певною ієрархічністю та внутрішньою організованістю, а також у своїй сукупності становлять зміст інститутів кримінального права, яких логічно поділено на Загальну та Особливу частини. Доведено, що нормативний зміст галузі кримінального права визначається через поняття кримінально-правової норми, які, на відміну від інших галузевих правових принципів, є загальнообов'язковими правилами поведінки не для суб'єктів кримінального правопорушення, а державного органу, що дає правову оцінку діям злочинця і притягує його до відповідальності за вчинене ним протиправне, винне і карне діяння (бездіяльність) у відповідному, встановленому законом, порядку. Встановлено, що у теперішній час кримінальне право є достатньо динамічним у нормативному розумінні, певною мірою нестабільним правовим інструментом регулювання відносин у суспільстві, яке є галуззю публічного права і посідає особливе місце в системі права України. Воно охороняє ті цінності, які є визначальними для інших галузей права, встановлюючи, які діяння є злочинами і яка міра кримінальної відповідальності має застосовуватися до осіб, які скоїли пі злочини. Тому нормативне закріплення усіх основних засад сучасного кримінального права є необхідною умовою захисту й охорони прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

У підрозділі 6.4. «Правова нормативність в інших галузях права України» проаналізовано ознаки, властиві правовій нормативності в адміністративному та трудовому праві України. Доведено, що нормативність адміністративного права, наділяючись динамічним характером, імперативною сутністю та державно-владним змістом, відрізняється від прояву в інших галузях права перш за все тим, що норми адміністративного права мають власні юридичні засоби примусу (адміністративна та дисциплінарна відповідальність), а також має прояв через цілі та правові приписи (норми), які є ідентичними за змістом та яких спрямовано на забезпечення організації й упорядкування та функціонування як усієї системи виконавчої влади, так і окремих її елементів, їх раціональної взаємодії. Визначено, що вони встановлюються не законодавчими органами, а суб'єктами системи виконавчої влади у процесі державно-управлінської діяльності. За допомогою цього забезпечується врегульованість суспільних відносин, що входять до предмета регулювання інших галузей права.

Доведено, що не менш актуальною є проблема виявлення нормативного змісту трудового права як галузі приватного права, що розкривається через його внутрішню структуру, що складається із чітко відокремлених складових елементів (загальна, основна і спеціальна підсистеми). Крім того, нормативний прояв трудового права обґрунтовується наявністю правових норм, що логічно об'єднуються в інститути трудового права, яких спрямовано на регулювання відносно однорідних суспільно-трудових відносин.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано найбільш суттєві результати та положення дослідження, наведено теоретичні узагальнення та авторські пропозиції щодо визначення правової нормативності як властивості сучасного українського права.

1. Важливим у визначенні правової природи нормативності є те, що це поняття походить від поняття «норма» і визначається через її сутність, яка є властивою усім соціально-правовим явищам. Суспільні відносини, суспільна свідомість, соціальні норми – усе це прояви соціальної нормативності. Саме вона (норма) є особливою формою прояву соціальної нормативності, яка має родові характеристики нормативності, що обумовлює їх регулятивні можливості, проте через поняття норми та її взаємозв'язок із цінністю можна лише впритул наблизитися до безпосереднього розкриття власне феномена нормативності. Нормативність не є виключно правовим явищем як за своїм походженням, так і за роллю у суспільному житті. Вона є первинною, вихідною властивістю соціальної матерії, зумовлюваною її внутрішньою потребою в упорядкованості і здатністю до самоорганізації. Нормативність характеризує як окремі соціальні зв'язки, так і весь суспільний розвиток

у цілому. Іманентна суспільству потреба в упорядкованості знаходить прояв у нормативності суспільного розвитку.

2. Нормативність є первинною, вихідною властивістю соціальної матерії, зумовленою її внутрішньою потребою в упорядкованості та здатністю до самоорганізації. Нормативність як невід'ємна властивість соціальної матерії може мати різні форми об'єктивації, однією з яких є соціальна норма. Соціальне призначення і характеристики соціальних норм є похідними від соціальної нормативності в цілому. Отже, соціальна нормативність – це рефлексивне поєднання загальнообов'язковості та загальнозначущості, які задаються елементом належності, закладеним у нормі через інтегровану нею цінність.

3. Правова нормативність є особливим видом соціальної нормативності, яка відрізняється від її інших видів (політичної, релігійної тощо) тим, що наділена загальнообов'язковим характером. Правова нормативність є також інституціоналізованою і розкривається не тільки через правові норми (яких організовано у правові інститути та галузі права), але й через принципи права, оціночні поняття тощо.

4. На теперішній час специфічною властивістю права як нормативного утворення, призначеного для соціального регулювання, є те, що в сучасній літературі утворилося нове положення, згідно з яким воно походить не від держави, а є результатом розвитку суспільства. Утворюючи зміст правових принципів, держава у більшості випадків не встановлює норм права, а лише трансформує в юридичну мову ті суспільні відносини, які виникають, розвиваються у суспільстві та набувають у результаті багаторазового повторення нормативного змісту.

5. Системний підхід до розуміння права як нормативного утворення базується на поєднанні як загальних, так і казуальних підходів до розуміння правової нормативності як на рівні внутрішньогалузевому, так і на рівні взаємодії різних галузей права. Саме завдяки цьому підходу в юриспруденції формуються «нове» бачення та розуміння правових явищ і процесів у реальності, завдяки якому визначається їх нормативний характер.

6. Правова нормативність є однією з найосновніших властивостей, яка наділяє право певною змістовною послідовністю, що має прояв у правових приписах (нормах права), яких системно упорядковано та спрямовано на врегулювання відносин між членами суспільства. Прояв права через вираження правової нормативності за своїм змістом є і потенційним, і варіативним. Адже правові норми, з яких складається право, не можуть не відобразити об'єктивну нормативність буття, суспільних відносин, яка має прояв як повторюваність, стереотипність, нормованість, як потреба досягнути загальним правилом, загальною конструкцією (схемою) поведінку людей, яка підлягає такому впорядкуванню. Це має вираження у чіткому прояві потреби у нормативності та впорядкованості як безумовній необхідності суспільного життя.

7. Формальна визначеність права та правова нормативність є взаємообумовленими властивостями права як соціально-значущого та необхідного явища, оскільки нормативність визначається як ознака, яка визначає право як сукупність правових норм, а формальна визначеність дає можливість зовнішньо закріпити зміст норм права у нормативно-правових актах.

8. Системність права, крім того, що є рисою самого права як соціального явища, вона є також специфічною закономірною рисою самої нормативності права, оскільки, визначаючи право у нормативному змісті, необхідно упорядкувати наявні у ньому правові приписи, інакше це порушить існуючий в юридичній науці порядок і, як правило, призведе до хаосу правових норм, що унеможливить їх правильне застосування.

9. Нормативізм як наукова течія значною мірою посприяв розвитку провідного в юриспруденції логічного методу дослідження права, наголошуючи на необхідності поглибленого вивчення форм права, їх ієрархічної субординації. Нормативізм виходив із примату права над державою, а його розвиток в юриспруденції послужив еволюційному розвитку та утвердженню правової нормативності як специфічної та основної ознаки права.

10. Правова нормативність як і будь-яке інше явище виникло у суспільстві внаслідок його історичного розвитку. Саме ця категорія сформувалася ще за часів козаччини (Запорізької Січі) і з того часу утвердилася в українському праві і сприяє його подальшому становленню та розвитку.

11. Аналіз розвитку радянської теорії права надав змогу зазначити, що радянські вчені домоглися досить значних результатів у розробці цілого ряду проблем, які стосуються вивчення питань праворозуміння, соціальної нормативності, соціальної зумовленості права. І тільки обмеженість теоретичних досліджень класовим підходом не дозволила довести їх до логічного кінця, що стало можливим у сучасний період. Отже, ідеологічна концепція нормативності пов'язана з абсолютизацією деяких суб'єктивних моментів нормогенезу, для якої характерним є державно-вольове трактування правових аспектів соціальної дійсності.

12. Сутність правової нормативності як соціально-правового явища в теперішній час може бути розкритою через категорію належності, яку як специфічний феномен соціального буття, що існує у нормативній формі як правило поведінки, адресовано суб'єктові.

13. Правовій нормативності належать такі специфічні особливості, як те, що вона: а) визначається як найособливіша та найнеобхідніша ознака права як соціального явища; б) характеризується загальнообов'язковістю, оскільки норми, які входять до її змісту, поширюють свою дію на всіх суб'єктів права і, відповідно, є обов'язковими до виконання у разі їх використання чи застосування; в) обґрунтовується як рівний масштаб правил поведінки, який застосовується правом до всіх суб'єктів для врегулювання

і впорядкування відносин між ними: г) виражає соціальне призначення права у суспільстві, тобто крізь призму його функціонування та аксіологічне призначення регулювати поведінку суб'єктів-учасників суспільних відносин; д) відображається (закріплюється ззовні) у формі юридичних норм, без яких не існує у формі особливої властивості права як соціально-необхідного явища; е) характеризується постійністю і повторюваністю як особливими ознаками; ж) визначається як соціально необхідне (значуще) явище у суспільстві, без якого існування права є неможливим; з) дає можливість виразити типові для конкретного суспільства протиріччя та способи їх вирішення посередництвом правових норм; і) своєю цінністю визначає соціальну орієнтацію права у суспільстві; к) в об'єктивному змісті формально закріплює основоположні начала та принципи права; л) характеризується процесуальністю, оскільки утворюється за допомогою певного, чітко регламентованого правом, процесу.

14. Таким чином, при нормативному розумінні права в сучасних умовах робиться наголос на обґрунтуванні та розкритті ролі права як чіткого, владного регулятора суспільних відносин з метою формування цивілізованого громадянського суспільства і правової держави, здійснення пов'язаних із цим соціально-економічних та інших реформ, забезпечення й охорони інтересів, прав і свобод громадян, виховання членів суспільства у дусі поваги і найсуворішого дотримання Конституції держави та законів, зміцнення законності і правопорядку, боротьби зі злочинністю. Необхідність розв'язання саме цих завдань нині є особливо актуальною і необхідною в умовах становлення і розвитку правової української державності.

15. Саме така властивість права, як системність, у кінцевому результаті дозволяє виділити окремі елементи (інструментальні блоки) та визначити їх функціональне призначення у рамках усієї системи права в цілому. Основною умовою подання права у вигляді нормативної системи соціального регулювання є наявність цілісності, тобто такого якісного стану, коли властивості системи в цілому не можуть бути зведеними лише до суми властивостей утворюючих її елементів.

16. Поняття правової нормативності, її місце як властивості права серед інших його властивостей безпосередньо залежать від розуміння права. Від праворозуміння залежить і саме трактування правової норми. Зміна «питомої ваги» правової нормативності безпосередньо пов'язана з еволюцією уявлень про право в сучасному правознавстві. Деформація уявлень про правову нормативність і про правову норму викликана абсолютизацією суб'єктивних аспектів нормогенезу. Вирішальну роль серед таких суб'єктивних чинників відіграла ідеологізація праворозуміння та юридичної науки в цілому. Сучасні підходи до праворозуміння пов'язуються з новим трактуванням нормативності права на основі накопиченого до теперішнього часу масиву наукового знання. Логічним продовженням цього підходу буде конструювання сучасної моделі правової нормативності з урахуванням новацій праворозуміння та існуючих напрацювань правової

науки та виокремлення на їх основі нового наукового підходу у сучасній теорії права.

17. Нормативізація права пізнанням впливає з природи самого пізнавального процесу, який завжди має нормативний характер. Пізнавальні процеси не тільки породжують нормативність права, зумовлюючи гносеологічне обґрунтування норм, але й забезпечують їх регулятивність. Проте концентрація нормативності у праві призводить до того, що тепер не тільки буття й пізнання нормативізують право, але й саме право по суті нормативізує їх.

18. Специфіка соціонормативного регулювання має виявлення у нормативності суспільних процесів і явищ та окремих формах його висловлювання, чільне місце серед яких посідають соціальні правила поведінки – норми. Тому нормативне регулювання можна визначити як особливу форму соціальної діяльності, спрямовану на створення, реалізацію і забезпечення різноманітних загальних норм поведінки людей, з метою упорядкування їх відносин і досягнення стабільності у суспільстві. Аналіз видів ненормативного регулювання та його ознак дозволяє зазначити, що ненормативні регулятори є багатомірними та багатоплановими. Проте чіткої типології цих категорій у проаналізованих працях не простежується. До загальних ознак ненормативного регулювання можна віднести нестандартність їх регламентуючого впливу. Дія ненормативних регуляторів є індивідуалізованою, тобто пов'язаною або із самим регулятором, або з проявом їхньої дії. Ненормативне регулювання має ситуативний характер. Ситуативність має прояв залежно від часу дії регулятора, від зміни обстановки.

19. Уся безліч діючих у суспільстві правових норм являє собою функціонуючу систему. Система права характеризується нерозривною єдністю з навколишнім середовищем, у взаємодії з якою вона власне і проявляє свою цілісність. Серед особливостей, які характеризують систему сучасного права як прояв правової нормативності, виокремлюють: об'єктивну зумовленість; органічну цілісність, єдність і взаємозв'язок правових норм, а не їх випадковий набір; структурну різноманітність; поєднання динаміки і стабільності; інтегративний характер правових норм, що утворюють систему права.

Система сучасного українського права, як і будь-яке інше соціонормативне явище, має свою власну структуру, до якої традиційно належать такі елементи, як галузі права, правові інститути та норми права. Якісно особливим елементом, який безпосередньо відображає нормативну сутність права є правові норми, сукупність яких і утворює як інститути, так і галузі сучасного права, тобто правові норми створюють галузь права не безпосередньо, а через правові інститути, які визначаються як регламентована та конкретизована правовим режимом цілісна сукупність однорідних юридичних норм, за допомогою яких здійснюється регулювання певної групи суспільних відносин через застосування відповідного

методу правового регулювання з метою досягнення відповідної цілі. І саме така ієрархічна побудова системи сучасного права відображає його сутнісні характеристики, наділяючи при цьому безпосередньо нормативним змістом.

20. Під поняттям галузі сучасного права слід розуміти якісно однорідну сукупність правових норм, які об'єднані у правові інститути і відображають її нормативний характер. Тому до її особливих рис слід віднести: а) нормативність – будь-яка галузь складається з правових норм, які забезпечують її статус як правового явища; б) системність – адже правові приписи, що її утворюють, розміщені не хаотично, а в певній ієрархічній послідовності; в) загальнообов'язковість – норми будь-якої галузі права поширюються на всіх суб'єктів, незалежно від їх відношення до права, виникають, розвиваються, змінюються і припиняють свою дію із загальноправових підстав, їх застосування забезпечується в необхідних випадках примусовою силою держави; г) формальна визначеність – зміст норм будь-якої галузі права вкладається в офіційно встановлену державою форму (джерела) права

21. У сучасній загальнотеоретичній юриспруденції існує загальний поділ галузей права на дві підсистеми – публічне і приватне право. До основних галузей публічного права, які безпосередньо відображають його нормативний зміст, належать конституційне, кримінальне та адміністративне право, а до аналогічних галузей приватного права – цивільне та трудове право.

22. Конституційне право України є фундаментальною галуззю сучасного права, яка відображає зміст правової нормативності, оскільки складається із конституційно-правових норм, що приймаються в особливому порядку і спрямовані на врегулювання та впорядкування конституційно-правових відносин між суб'єктами права, а також воно є одним із найважливіших засобів забезпечення повновладдя народу України у політичній, економічній і соціально-культурній сферах його життєдіяльності.

Нормативним проявом сучасного українського конституціоналізму є Основний Закон України – Конституція України, зміст якої пронизано правовою нормативністю. Так, зокрема, нормативністю характеризується не тільки основна частина Конституції, але й її преамбула, яка не тільки найбільш узагальнено констатує певний правовий стан суспільства щодо його ретроспективи і сьогодення, але й визначає перспективи розвитку цього стану. При цьому ці положення визначають основні цілі, для яких було прийнято Конституцію України, а саме забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя; зміцнення громадської злагоди; розвиток і зміцнення демократичної, соціальної і правової держави.

23. Сучасне кримінальне право характеризується системністю, нормативністю та формальною визначеністю, які розкриваються через єдність кримінально-правових норм, що характеризуються певною

ієрархічністю та внутрішньою організованістю, а також у своїй сукупності становлять зміст інститутів кримінального права. Інститути Загальної частини мають значення загальних положень, що зумовлюють усю систему кримінального права і, по суті, визначають його нормативну основу, а також структуру його Особливої частини, коло її інститутів, та конкретних правових приписів, які входять до них, а також містять вичерпний перелік окремих видів діянь, що визначають злочини, опис їх найбільш суттєвих особливостей та чітко вказують на межі покарання за їх здійснення.

24. Адміністративне право України є цілісним, системним та нормативним утворенням, що має прояв через його норми, які офіційно закріплюють повноваження, організацію та відповідальність органів державної влади, що здійснюють управління, а також права й обов'язки громадян і громадських організацій у сфері державного управління. До системи цієї галузі публічного права входять правові інститути та правові норми. Норми адміністративного права, через які має прояв правова нормативність указаної галузі, формально закріплено у нормативних адміністративно-правових актах, яким, відповідно, є властивою загальна нормативність.

25. Цивільне право, будучи основною галуззю приватного права, є системою (сукупністю) встановлених або санкціонованих державою правових норм (у чому і має прояв його нормативна сутність), яких спрямовано на врегулювання та впорядкування майнових та особистих немайнових відносин між суб'єктами цивільно-правових відносин, що нормативно закріплюють пріоритетність їх інтересів. Вона характеризується також наявністю встановленої нормативної формально-юридичної рівності учасників цивільно-правових відносин. Іншими словами, така рівність є визначальним елементом приватно-правового методу регулювання суспільних відносин із широким використанням нормативно-договірної форми регулювання цивільно-правових відносин за власним розсудом їх учасників.

26. Правову нормативність у трудовому праві відображено у системі (сукупності) правових норм, яких встановлено або санкціоновано державою, що об'єднуються логічно в інститути трудового права, що спрямовані на врегулювання відносно однорідних суспільно-трудова відносин. Система трудового права є складним багаторівневим нормативним утворенням, що складається із норм, яких об'єднано у правові інститути права і спрямовано на врегулювання та організацію трудових відносин. При цьому правові інститути об'єднано у три підсистеми: основну, загальну та спеціальну.

27. Актуалізованість проблематики нормативності сучасного права породжує об'єктивну необхідність у визначенні перспектив її дослідження, а саме у виокремленні абсолютно нового наукового напрямку – правової нормології.. Право і нормологія неминуче замикаються одне на одному, взаємодіють, перетинаються. І хоча право залишається правом, а нормологія виокремлюється із його сутнісного змісту, хоча вони мають

власні, специфічні свої завдання і цілі, нормативна природа права постає тією онтологічною основою утворення сфери перетинання нормології і права, що має свої специфічні властивості, свою особливу нормативно-правову субстанцію і власні закономірності розвитку. Відбувається звичайний процес диференціації наук, коли на основі існуючих розвинутих галузей знання виникає молода наука з характерними тільки для неї завданнями і цілями, специфічним предметом і особливостями розвитку. Саме такою постає нормологія права. Оскільки будь-яка наука починається з вивчення закономірностей розвитку досліджуваних явищ, то цей момент необхідно врахувати у визначенні її предмета: нормологія права – це наука про закономірності виникнення і функціонування правових норм (правил поведінки), які визначають рівень правового розвитку суспільства. Крім того, цей науковий напрям покликано досліджувати не тільки фундаментальні та основоположні правові явища, що мають нормативну природу, але і їх галузеве вираження, спираючись на нормативне закріплення основоположних начал у діючому законодавстві України.

28. Право у громадянському суспільстві постає як аксіологічна основа його еволюційного розвитку, а також як необхідність, утворена внаслідок нормативного змісту та еволюційного розвитку самого суспільства. Окрім того, визнання особою (членом громадянського суспільства) права як нормативної цінності досить потужно впливає на регулювання суспільних відносин, у свою чергу, критерії оцінки права є ідеями істинності та справедливості права як нормативного явища. Іншими словами, правова нормативність має прояв у правових нормах, залежить від оцінки права як цілі та засобу для досягнення зазначеної ефективності. Відповідність правових приписів ціннісним уявленням особи сприяє розвитку її правосвідомості та правової культури, а також соціально активній правомірній поведінці як члена громадянського суспільства.

29. Правова нормативність є результатом суспільного розвитку, яка через формальні цінності більш глибоко розкриває свою пізнавальну сутність, без розуміння якої неможливо юридично визначати ту чи іншу справу та вживати відповідних і необхідних заходів юридичного характеру, тобто відповідно до приписів правових норм вирішити юридично значущу життєву колізію чи соціальний конфлікт, який виникає між суб'єктами-учасниками правовідносин.

Саме такий підхід дозволяє зрозуміти, що право – це багато в чому явище техніко-юридичного, строго логічного характеру, яке, на відміну від інших соціальних явищ і процесів, покликане вносити у суспільне життя, у поведінку людей чітку визначеність, а також визначати на основі системного аналізу тієї чи іншої життєвої ситуації юридично обов'язкові примусові наслідки.

30. Попри те, що право наділено нормативним характером, воно змістовно нормативізує всі соціальні явища і процеси, через які розкривається його сутнісний зміст. Одним із найбільш виражених

нормативних проявів права є оціночні поняття у ньому. Використання цих понять є необхідним для охоплення всіх випадків і ситуацій, коли неможливо переділити всі прояви того чи іншого явища і врегулювати його на нормативному рівні. Існування значної кількості явищ суспільного розвитку, які є досить різноманітними і при цьому вимагають правового опосередкування, припускає абстрактний спосіб викладу за допомогою узагальнених формулювань та оціночних понять. Серед інструментів, за допомогою яких у праві здійснюється процес заміни казуїстичних засобів побудови юридичних норм абстрактними, є саме оціночні поняття, які у праві, що наділене загально-нормативним характером, допомагають формувати певні, логічно упорядковані конструкції (схеми) регулювання правових відносин. Саме за їх допомогою позначається значна кількість різноманітних явищ, пов'язаних якимось одним або кількома загальними властивостями, які характеризують їх у правовому вимірі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія

Заморська Л.І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні : монографія / Л.І. Заморська. – О. : Фенікс, 2013. – 304 с.

Рецензія:

Крижановський А.Ф. Сучасний погляд на правову нормативність / А.Ф. Крижановський // Право України. – 2013. – № 10. – С. 344–348.

Статті у наукових фахових виданнях :

1. Заморська Л.І. Загальнонаукова концепція категорії «система права» / Л.І. Заморська // Держава і право. – 2010. – Вип. 47. – С. 46–50.

2. Заморська Л.І. Конституційно-правові норми як специфічний вид правових норм в сучасній теорії права / Л.І. Заморська // Держава і право. – 2010. – Вип. 48. – С. 3–10.

3. Заморська Л.І. Категорія «структура норми права» як основа його нормативності / Л.І. Заморська // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 17–24.

4. Заморська Л.І. Категорія «норма права» як основа його нормативності // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Серія юридична. – 2010. – № 4. – С. 27–36.

5. Заморська Л.І. Інтерпретація терміну «правова позиція» в нормативній діяльності органів судової влади / Л.І. Заморська // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 67–71.

6. Заморська Л.І. До питання про визначення категорії «норма права» / Л.І. Заморська // Право України – 2011. – № 4. – С. 159–164.

7. Заморська Л.І. Правова норма та нормативність права: теоретичний аналіз / Л.І. Заморська // Порівняльно-правові дослідження. – 2011. – № 1. – С. 86–92.

8. Заморська Л.І. Становлення юридичного позитивізму / Л.І. Заморська // *Юридичний вісник*. – 2011. – № 2. – С. 104–109.

9. Заморська Л.І. Примусовість та соціальна нормативність як передумови формування нормативності права / Л.І. Заморська // *Актуальні проблеми держави і права*. – 2011. – Вип. 57. – С. 440–448.

10. Заморська Л.І. Соціальна нормативність : її особливості та взаємозв'язок з правом / Л.І. Заморська // *Держава і право*. – 2011. – Вип. 52. – С. 13–18.

11. Заморська Л.І. Нормативність як специфічна властивість актів судової влади / Л.І. Заморська // *Актуальні проблеми держави і права*. – Вип. 58. – 2011. – С. 271–278.

12. Заморська Л.І. Нормативність права як засіб оптимізації правового режиму : теоретичний аналіз / Л.І. Заморська // *Право і суспільство*. – 2011. – № 4. – С. 18–23.

13. Заморська Л.І. Соціально-правова природа нормативності як основа правопорядку (теоретичний аналіз) / Л.І. Заморська // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. – № 3 (55). – 2011. – С. 37–45.

14. Заморська Л.І. Нормативність права в радянському праворозумінні / Л.І. Заморська // *Право України* – 2011. – № 11–12. – С. 156–164.

15. Заморська Л.І. Генеза формулювання категорії «правова норма» / Л.І. Заморська // *Актуальні проблеми держави і права*. – Вип. 61. – 2011. – С. 306–312.

16. Заморська Л.І. Теоретико-гносеологічний зміст категорії «соціальна норма» в радянській юриспруденції / Л.І. Заморська // *Держава і право*. – 2011. – Вип. 53. – С. 43–48.

17. Заморська Л.І. Право як нормативна система соціального регулювання : інструментально-функціональний аналіз / Л.І. Заморська // *Держава і право*. – 2011. – Вип. 54. – С. 21–26.

18. Заморська Л.І. Нормативність права як соціальна цінність / Л.І. Заморська // *Актуальні проблеми політики*. – 2012. – Вип. 45. – С. 28–37.

19. Заморська Л.І. Нормативний підхід до аналізу правових санкцій : теоретичний зміст / Л.І. Заморська // *Наукові праці НУ «ОЮА»*. – Т. 10. – 2011. – С. 379–388.

20. Заморська Л.І. Системний підхід до нормативності сучасного права : гносеологічний зміст / Л.І. Заморська // *Підприємництво, господарство і право*. – 2012. – № 2. – С. 108–112.

21. Заморська Л.І. Нормативно-правова природа духовних цінностей / Л.І. Заморська // *Актуальні проблеми держави і права*. – 2012. – Вип. 64. – С. 178–185.

22. Заморська Л.І. Дія та дійсність нормативності права (за Г. Кельзенем) / Л.І. Заморська // *Наукові праці НУ «ОЮА»*. – Т. 11. – 2012. – С. 282–289.

23. Заморська Л.І. Нормативність права як соціальний регулятор суспільних відносин / Л.І. Заморська // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 68. – С. 37–43.

24. Заморська Л.І. Ідеї формування нормативізму (неопозитивізму) та його значення / Л.І. Заморська // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 367–372.

25. Заморська Л.І. Генеза розуміння правової нормативності через призму соціальної: сутнісний аналіз / Л.І. Заморська // Юридичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 29–33.

26. Заморська Л.І. The genesis of understanding legal normativity and its elements / Л.І. Заморська // *Leges si Viata*. – № 3 (255). – P. 4–9.

27. Заморська Л.І. Axiological manifestations of normative law / Л.І. Заморська // *Leges si Viata*. – № 2 (254). – P. 9–13.

28. Заморська Л.І. До питання про визначення сучасного права / Л.І. Заморська // Держава і право. – 2013. – Вип. 59. – С. 10–16.

29. Заморская Л.И. Ценностно-нормативная характеристика права: концептуальный подход / Л.И. Заморская // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. – 2013. – № 1 (22) – С. 38–41.

30. Заморская Л.И. Нормология права: понятие и предмет исследования / Л.И. Заморская // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2013. – № 2. – С. 21–27.

31. Заморская Л.И. Нормативность правопонимания: общетеоретические аспекты (по Г. Кельзену) / Л.И. Заморская // Вестник Волжского университета им. Татищева. – 2013. – № 2 (78). – С. 191–200.

32. Заморська Л.І. Поняття нормативності права як соціально-правового явища / Л.І. Заморська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – № 20. – Т. 1. – С. 26–28.

33. Заморская Л.И. Нормативность оценных понятий в праве: функционально-гносеологический аспект / Л.И. Заморская // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2013. – № 3. – С. 57–66.

34. Заморська Л.І. Генеза розуміння правової нормативності через призму соціальної: сутнісний аналіз / Л.І. Заморська // Юридичний вісник. – № 1. – 2013. – С. 29–33.

35. Заморська Л.І. Галузь права як вираз правової нормативності: теоретико-правовий зміст / Л.І. Заморська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – № 3. – С. 10–21.

36. Заморська Л.І. Системність та нормативність у праві: діалектика взаємодії / Л.І. Заморська // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 31–33.

37. Заморська Л.І. Нормативний зміст сучасного права / Л.І. Заморська // Держава і право. – 2013. – Вип. 61. – С. 27–33.

38. Заморська Л.І. Конституційно-правова норма як вираз нормативності конституційного права / Л.І. Заморська // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6. – С. 108–112.

39. Zamorskaja L.I. Istitutio di diritto costituzionale come espressione del suo contenuto normativo // Italian Science Review. – February, 2014. – № 2 (11). – С. 149–151.

40. Заморская Л.И. Нормативное содержание административного права: общетеоретическое исследование / Л.И. Заморская // Современный научный вестник. – Серия «Право. Политология». – 2014. – № 9 (205) – С. 28–35.

41. Заморська Л.І. Нормативність та норма права як соціальні цінності / Л.І. Заморська // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 1. – С. 19–22.

42. Заморська Л.І. Нормативний зміст сучасного трудового права України: загальнотеоретичні аспекти / Л.І. Заморська // Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. – 2014. – Т. 27 (66). – № 1 – С. 79–84.

43. Заморська Л.І. Нормативний зміст сучасного кримінального права України: загальнотеоретичне дослідження / Л.І. Заморська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Юридичні науки». – 2014. – Т. 3. – Вип. 1. – С. 37–41.

Праці апробаційного характеру:

1. Заморська Л.І. Категорія «об'єкт правовідносин» в сучасній теорії права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Державно-правовий розвиток України в умовах політичних змін» (м. Тернопіль, 9 квітня 2010 р.). – Ч. 1. – С. 12–14.

2. Заморська Л.І. Щодо проблеми визначення місця і ролі доктрини в системі джерел міжнародного права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання сучасних державотворчих та правотворчих процесів» (м. Запоріжжя, 28 квітня 2010 р.). – Ч. 2. – С. 24–26.

3. Заморська Л.І. Концептуальні особливості категорії «інтересу» в сучасній юридичній науці / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Правове регулювання суспільних відносин» актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 27–28 травня 2010 р.). – Ч. 1. – С. 17–19.

4. Заморська Л.І. До поняття норми конституційного права / Л.І. Заморська : матеріали щоріч. матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 14–15 травня 2010 р.). – С. 32–34.

5. Заморська Л.І. Позитивістська правова теорія та принцип верховенства права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Верховенство права в процесі державотворення» (м. Тернопіль, 29 вересня 2010 р.). – С. 5–8.

6. Заморська Л.І. Соціальна нормативність як основа існування правових норм / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасне міжнародне та вітчизняне право як регулятор суспільних відносин» (м. Одеса, 7–8 жовтня 2010 р.). – С. 19–20.

7. Заморська Л.І. Співвідношення нормативності та загальнообов'язковості права : теоретичний аспект / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Перспективи та пріоритети розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 14–15 жовтня 2010 р.). – С. 23–24.

8. Заморська Л.І. Нормативність права як його властивість / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. конф. «Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора імператорського новоросійського університету П.Є. Казанського» (м. Одеса, 22–23 жовтня 2010 р.). – С. 13–15.

9. Заморська Л.І. Сутність нормативності права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Теорія і практика правотворчої та правозастосовчої діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів» (м. Харків, 22–23 жовтня 2010 р.). – С. 18–19.

10. Заморська Л.І. Взаємозв'язок нормативності з іншими властивостями права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Розбудова демократичного суспільства після нюрнберзького трибуналу» (м. Одеса, 22–23 жовтня 2010 р.). – С. 223–229.

11. Заморська Л.І. Нормативність природного права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми становлення і розвитку правової системи України» (м. Харків, 27–28 листопада 2010 р.). – С. 23–25.

12. Заморська Л.І. Роль нормативності права у сучасному суспільстві / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми державотворення в сучасних умовах» (м. Київ, 29–30 листопада 2010 р.). – С. 16–17.

13. Заморська Л.І. Категорія «адміністративно-правова норма» як прояв нормативності адміністративного права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми адміністративного права і процесу» (м. Миколаїв, 10–11 грудня 2010 р.). – С. 17–20.

14. Заморська Л.І. Сучасна українська правова система : загальнотеоретичні властивості / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Моральні основи права» (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2010 р.). – С. 474–477.

15. Заморська Л.І. Сучасна українська правова система : доктринальний аналіз / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми інформаційних технологій, економіки та права» (м. Чернівці, 23–24 лютого 2011 р.). – С. 282–284.

16. Заморська Л.І. Примусовість та соціальна нормативність : теоретико-правовий зміст / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Теорія і практика застосування чинного вітчизняного та міжнародного законодавства в сучасних умовах» (м. Одеса, 12–13 лютого 2011 р.). – С. 20–22.

17. Заморська Л.І. Соціальна норма – основа становлення нормативності права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Правові реформи в Україні : проблеми реалізації» (м. Київ, 16–17 лютого 2011 р.). – С. 20–21.

18. Заморська Л.І. Основні властивості нормативності як соціального явища / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Правове регулювання суспільних відносин : актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Київ, 31 березня 2011 р.). – С. 29–31.

19. Заморська Л.І. Властивості права як нормативного утворення: теоретичний аналіз / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Публічне та приватне право: шляхи вдосконалення і практика» (м. Харків, 25–26 березня 2011 р.). – С. 15–17.

20. Заморська Л.І. Сутність нормативності в теорії природного права / Л.І. Заморська : зб. наук. праць «Новітні наукові дослідження держави і права – 2011» (м. Львів, 22 квітня 2011 р.). – Т. 1 – С. 95–101.

21. Заморська Л.І. Нормативний характер права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. професор.-виклад. складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21–22 травня 2011 р.). – Т. 1. – С. 51–53.

22. Заморська Л.І. Гносеологічний зміст категорії «соціальна нормативність» / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання сучасних державотворчих та правотворчих процесів» (м. Запоріжжя, 24 лютого 2011 р.). – С. 18–20.

23. Заморська Л.І. До питання про нормативний зміст галузі права: теоретичний підхід / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. конф. «Міжнародні читання пам'яті П.Є. Казанського» (м. Одеса, 21–22 жовтня 2011 р.). – С. 57–60.

24. Заморська Л.І. Теоретичні основи правового нормування / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Миколаїв, 25–26 листопада 2011 р.). – С. 36–38.

25. Заморська Л.І. Нормативне закріплення правових стимулів / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Десяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18–19 листопада 2011 р.). – С. 58–60.

26. Заморська Л.І. Нормативні форми міжнародного права / Л.І. Заморська // Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького : зб. наук. праць ; Київський університет права НАН України (м. Київ, 19 січня – 15 лютого 2012 р.). – С. 166–169.

27. Заморська Л.І. Повторюваність як прояв нормативності права / Л.І. Заморська // Новітні наукові дослідження держави і права – 2012 : зб. наук. праць / за ред. П.М. Шапірка, О.В. Козаченка (м. Миколаїв, 20 квітня 2012 р.). – С. 52–55.

28. Заморська Л.І. Поняття традиції в нормативному регулюванні / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. професор.-виклад.

складу, присвяченої 15-річчю НУ «ОЮА» «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). – Т. 1. – С. 52–54.

29. Заморська Л.І. Дієвість права : нормо логічний аналіз (за Г. Кельзенем) / Л.І. Заморська : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 17–18 травня 2012 р.). – С. 9–11.

30. Заморська Л.І. Системний характер нормативного регулювання в праві / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. V наук.-практ. конф. «Держава і право : проблеми становлення і стратегії розвитку» (м. Суми, 19–20 травня 2012 р.). – С. 32–34.

31. Заморская Л.И. Нормативность права в естественно-правовом измерении / Л.И. Заморская : материалы VI междунар. науч.-практ. конф. «Формирование государственного и мирового правопорядка : теоретическое и практическое обозрение» (г. Москва, 21–22 сентября 2012 г.). – С. 15–21.

32. Заморська Л.І. Онтологічне значення правових цінностей в системі духовних / Л.І. Заморська : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми публічного та приватного права» (м. Запоріжжя, 3 жовтня 2012 р.). – С. 381–382.

33. Заморська Л.І. Просторовий критерій правової нормативності / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «VIII Прибузькі юридичні читання», присвячені 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права (м. Миколаїв, 23–24 листопада 2012 р.). – С. 59–61.

34. Заморська Л.І. Ненормативні регулятори правових відносин (концептуальний підхід) / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.). – Т.1. – С. 160–162.

35. Заморская Л.И. Нормативное предписание как выражение правовой нормативности / Л.И. Заморская : материалы междунар. науч.-практ. конф. «Государство и право в современных условиях» (г. Новосибирск, 3 декабря 2012 г.). – Ч. II. – С. 84–88.

36. Заморская Л.И. Нормативность как специфический признак источников современного права / Л.И. Заморская : материалы междунар. науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы совершенствования законодательства и правоприменения» (г. Уфа, 8 февраля 2013 г.). – С. 47–50.

37. Заморська Л.І. Генеза прояву нормативності як специфічної властивості адміністративного права (теоретичний зміст) / Л.І. Заморська : матеріали круглого столу «Актуальні проблеми сучасного адміністративного права» (м. Запоріжжя, 22 березня 2013 р.). – С. 81–85.

38. Заморська Л.І. Системний підхід до розуміння правової нормативності: концептуальний аналіз / Л.І. Заморська : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. «Розвиток методології сучасної юриспруденції

(пам'яті професора О.В. Сурілова)» / відп. ред. Ю.М. Оборотов; Нац. у-т «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 12 квітня 2013 р.). – С. 74–79.

39. Заморська Л.І. Інститут права як вираження правової нормативності та його властивості / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. професор.-виклад. складу НУ «ОЮА» «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.). – Т.1. – С. 79–82.

40. Заморська Л.І. Право як ціннісно-нормативна система / Л.І. Заморська // *Zbiór raportów naukowych, teoria i praktyka-znaczenie badań naukowych*. (Lublin, 29–31 lipca 2013 r.). – С. 48–53.

41. Заморська Л.І. Симбіоз об'єктивно-суб'єктивного прояву соціальної нормативності / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 14–15.06.2013 р.). – С. 17–19.

42. Заморська Л.І. Нормативність права як соціальний регулятор суспільних відносин / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «IX Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 29–30 листопада 2013 р.). – С. 55–57.

43. Заморська Л.І. Нормативний вираз загально соціальної цінності сучасного права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Держава і право: проблеми становлення і розвитку» (м. Ужгород, 15–16 листопада 2013 р.). – С. 21–23.

44. Заморская Л.И. Нормативный анализ системы гражданского права Украины / Л.И. Заморская : материалы IV междунар. науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы совершенствования законодательства и правоприменения» (г. Уфа, 8 февраля 2014 г.). – С. 239–243.

45. Заморська Л.І. Гносеологічний зміст нормативності сучасного адміністративного права / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. пам'яті д.ю.н., проф. Л.В. Коваля «Адміністративне право та процес України: пріоритетні напрями розвитку в умовах демократизації» (м. Запоріжжя, 27–28 лютого 2014 р.). – С. 22–25.

46. Заморська Л.І. Поняття «інституту трудового права» як вираження його нормативності / Л.І. Заморська : матеріали междунар. науч.-практ. конф. «Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы» (г. Кишинёв, 28–29 березня 2014 р.). – С. 197–198.

47. Заморська Л.І. Нормативний прояв системи сучасного цивільного права України : загальнотеоретичний аспект/ Л.І. Заморська : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (м. Одеса, 4 квітня 2014 р.). – С. 67–71.

48. Заморська Л.І. Інститут договірних зобов'язань у сучасному цивільному праві України : загальний теоретико-нормативний аналіз / Л.І. Заморська : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. професор.-виклад. складу НУ «ОЮА» «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.). – Т. 1. – С. 327–329.

Навчально-методичні посібники:

1. Заморська Л.І. Теорія держави і права : навч.-метод. посіб. / Л.І. Заморська. – Чернівці : Технодрук, 2012. – 184 с.
2. Заморська Л.І. Проблеми теорії держави і права : навч.-метод. посіб. / Л.І. Заморська. – Чернівці : Технодрук, 2010. – 64 с.
3. Заморська Л.І. Історія політичних і правових учень : навч.-метод. посіб. / Л.І. Заморська. – Чернівці : Технодрук, 2010. – 58 с.

АНОТАЦІЯ

Заморська Л.І. Правова нормативність в умовах становлення та розвитку українського права : загальнотеоретичне дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2014.

Дисертацію присвячено теоретичному дослідженню поняття нормативності як особливої властивості сучасного українського права та проаналізовано її основні риси. Охарактеризовано поняття соціальної нормативності та її основних властивостей у співвідношенні із соціальною нормою. Визначено значення і зміст системного підходу до правової нормативності. Встановлено співвідношення нормативності сучасного права з іншими його властивостями – формальною визначеністю та системністю. Здійснено дослідження становлення правової нормативності в позитивізмі (нормативізмі), включаючи також радянський період. Проаналізовано поняття нормативності права як соціально-правового явища та її співвідношення із соціальним регулюванням. Визначено інституціоналізацію правової нормативності через систему права, галузь права, правовий інститут та норми права. Наведено конкретні пропозиції щодо формування та актуалізації нового наукового напрямку в сучасній юридичній науці – нормології права, встановлено предмет її дослідження. Визначено ціннісно-нормативний зміст сучасного права та значення громадянського суспільства для його забезпечення. Охарактеризовано поняття та нормативність оціночних понять у праві. Встановлено безпосередній прояв правової нормативності у фундаментальних галузях українського права, зокрема, у : конституційному, цивільному, кримінальному, адміністративному та трудовому.

Ключові слова: соціальна норма, соціальна нормативність, право, правова нормативність, формальна визначеність права, системність права, право як ціннісно-нормативна система, інституціоналізація правової нормативності, нормологія права, правова нормативність у галузях українського права.

АННОТАЦИЯ

Заморская Л.И. Правовая нормативность в условиях становления и развития украинского права: общетеоретическое исследование. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2014.

Диссертация посвящена теоретическому исследованию понятия правовой нормативности как особого свойства современного украинского права, проанализированы ее основные черты. Охарактеризованы понятие социальной нормативности и ее основных свойств в соотношении с социальной нормой. Определены значения и содержание системного подхода к правовой нормативности. Установлено соотношение нормативности современного права с другими его свойствами: формальной определенностью и системностью права. Осуществлено исследование становления правовой нормативности в позитивизме (нормативизме), включая также советский период. Проанализировано понятие правовой нормативности как социально-правового явления и его соотношение с социальным регулированием. Установлено, что понятие правовой нормативности, ее место как свойства права среди других его свойств напрямую зависит от понимания права. Правовой нормативности принадлежат такие специфические особенности, которые характеризуют ее как социальное явление, в частности, что она: определяется как необходимый признак права как социального явления, характеризуется общеобязательным характером, поскольку нормы, которые входят в ее содержание, распространяют свое действие на всех субъектов права и, соответственно, являются обязательными к выполнению в случае их использования или применения; обосновывается как равный масштаб правил поведения, который применяется правом ко всем субъектам для урегулирования и упорядочения отношений между ними; выражает социальное назначение права в обществе, то есть через призму его функционирования и аксиологического назначения регулировать поведение субъектов-участников общественных отношений; отображается (закрепляется снаружи) в форме юридических норм, без которых не существует в форме особого свойства права как социально-необходимого явления, характеризуется постоянством и повторяемостью как особыми признаками; определяется как социально-необходимое (значимое) явление в обществе, без которого существование права невозможно, дает возможность выразить типичные для конкретного общества противоречия и способы их решения посредством правовых норм, своей ценностью определяет социальную ориентацию права в обществе; в объективном смысле формально закрепляет основополагающие начала и принципы права, характеризуется процессуальностью, поскольку образуется с помощью установленного, четко регламентированного правом, процесса.

Кроме того, правовая нормативность является одним из самых основных свойств права, которая наделяет его определенной содержательной последовательностью, проявляется в правовых предписаниях (нормах права), которые системно упорядочены и направлены на урегулирование отношений между членами общества. Проявление права через выражение правовой нормативности по своему содержанию является и потенциальным, и вариативным.

Правовые нормы, из которых состоит право, не могут не отразить объективную нормативность бытия, общественных отношений, которая проявляется как повторяемость, стереотипность, нормативность, как потребность постижения общего правила, общей конструкции (схемы) поведения людей, которое подлежит такому благоустройству. Это выражается в четком проявлении потребности в правовой нормативности и упорядоченности как безусловной необходимости общественной жизни.

От правопонимания зависит и сама трактовка правовой нормы. Изменение научных позиций о правовой нормативности непосредственно связана с эволюцией представлений о праве в современном правоведении. Нормативизация права познанием следует из природы самого познавательного процесса, который всегда имеет нормативный характер. Установлено, что познавательные процессы не только порождают правовую нормативность, вызывая не только гносеологическое обоснование норм, но и обеспечивают их регулятивный характер. Однако, концентрация правовой нормативности приводит к тому, что теперь не только бытие и познание нормативизуют право, но и само право, по сути, нормативизует их. Определена институционализация правовой нормативности через систему права, отрасль права, правовой институт и норму права. Приведены конкретные предложения по формированию и актуализации нового научного направления в современной юриспруденции – нормологии права, которая создана для исследования таких вопросов: во-первых, нормативного выражения права в обществе; во-вторых, нормативного непосредственного действия права в обществе; в-третьих, теоретико-гносеологического содержания категории «правовая норма» как основы функционирования и развития правовой нормологии; в-четвёртых, общего анализа подходов к критериям классификации правовых норм; в-пятых, выражения правовой нормативности в современном обществе.

Определены ценностно-нормативное содержание современного права и значение гражданского общества для его обеспечения. Охарактеризованы понятие и содержание оценочных понятий как конструкций правовой нормативности. Использование этих понятий необходимо для охвата всех случаев и ситуаций, когда невозможно перечислить все проявления того или иного явления и урегулировать его на нормативном уровне. Существование значительного количества разнообразных явлений общественного развития, требующих правового опосредования, предполагает абстрактный способ изложения с помощью обобщенных формулировок и оценочных понятий.

Установлено непосредственное проявление правовой нормативности в основных отраслях частного и публичного украинского права, в частности в : конституционном праве, гражданском праве, уголовном праве, административном праве и трудовом праве.

Ключевые слова: социальная норма, социальная нормативность, право, правовая нормативность, формальная определенность права, системность права, право как ценностно-нормативная система, институционализация правовой нормативности, нормология права, правовая нормативность в отраслях украинского права.

SUMMARY

Zamorska L.I. Legal Normativity in the Circumstances of Formation and Development of Ukrainian Law: General Studies. – Manuscript.

Thesis for a Doctor's Degree in Law. Speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – National University "Odessa Academy of Law", Odessa, 2014.

The thesis is dedicated to the theoretical research of the notion of legal normativity as a peculiar property of the contemporary Ukrainian law; its basic characteristics are analyzed. The notion of social normativity and its main properties in correlation with the social norm is characterized. The significance and content of the systematic approach to legal normativity is defined. Correlation of the modern law normativity with its other properties, formal certainty and system formation, are established. The research of formation of legal normativity in positivism (normativism), including the Soviet period, is carried out. The notion of legal normativity as a social-legal phenomenon and its correlation with the social regulation is studied. It is defined that the notion of legal normativity, its significance as a property of law among its other properties directly depends on the comprehension of the law. Legal normativity includes specific peculiarities characterizing it as a social phenomenon. In particular, it is defined being an indispensable feature of the law as a social phenomenon. Legal normativity is obligatory for all as far as its norms exert influence upon all subjects of the law and, therefore, are obligatory to fulfill in case of their application or use. Legal normativity is substantiated as an equal scale of the rules of behaviour applied by the law towards all subjects in order to regulate and adjust the relations among them; it expresses the social mission of the law in society, i.e. through its functioning and axiological purpose it regulates the behavior of the member-subjects of social relations; it is represented in the form of juridical norms without which it does not exist in the form of a specific property of law as a necessary social phenomenon. Legal normativity is characterized by consistency and recurrence as specific criteria; it is also defined as a socially significant phenomenon in society without which the existence of the law is impossible; it enables to express society's typical contradictions and the means of their settlement through legal norms.

Furthermore, legal normativity is one of the basic properties of the law which endows it with certain substantial consistency and manifests itself in legal regulations (norms of law) which are systematically ordered and directed at the regulations among the members of society. Manifestation of the law through legal normativity is potential and variable in its content.

Legal norms are not capable to express objective normativity of the objective reality and social relations represented as recurrence, stereotype, normativity, as the necessity to comprehend a common rule and common scheme of people's behaviour. It manifests itself in the clear necessity of legal normativity and order as an absolute necessity of social life.

Interpretation of a legal norm depends on the comprehension of the law. Revision of scientific attitudes towards legal normativity is directly connected with the evolution of understanding of the law in the contemporary legal science. Normatization of the law through comprehension arises from the nature of the process of cognition itself which always possesses the character of normativity. It is defined that the processes of cognition not only generate legal normativity and sets grounds to gnosiological substantiation of norms but also provides for their regulative character. However, concentration of legal normativity brings to the fact that the law itself normatizes the objective reality and cognition. There is defined institutionalization of legal normativity through the system of the law, branch of law, legal institution and legal norm. There are definite suggestions as to the formation and realization of a new scientific doctrine in the modern jurisprudence – normology of the law created to research the following aspects: 1) normative expression of the law in society; 2) normative direct functioning of the law in society; 3) theoretical gnosiological content of the category legal norm as a basis of functioning and development of legal normology; 4) general analysis of approaches to the criteria of legal norms classification; 5) expression of legal normativity in the contemporary society.

Value normative content of the contemporary law and significance of the civil society for its functioning is defined. The conception and the content of evaluative notions as constructions of legal normativity are characterized. The use of such notions is necessary in order to consider all occurrences and situations in case it is impossible to enumerate all phenomena and settle it on the normative level. The existence of a considerable number of various phenomena of social development assumes an abstract way of description with the help of generalized formulas and evaluative notions. There is defined a direct occurrence of legal normativity in the basic branches of Ukrainian private and public law, particularly in constitutional law, civil law, criminal law, administrative law, and economic law.

Key words: social norm, social normativity, the law, legal normativity, formal definition of the law, systematic order of the law, the law as a value normative system, institutionalization of legal normativity, normology of the law, legal normativity in the branches of Ukrainian law.